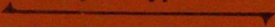

84(2=632.1)6

С 9 0 1

Байрам Суркашев

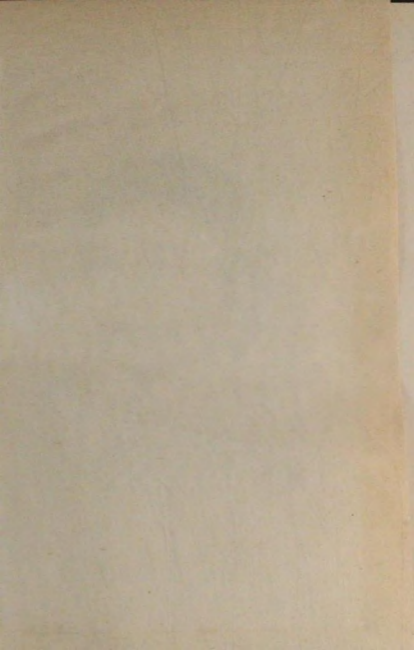

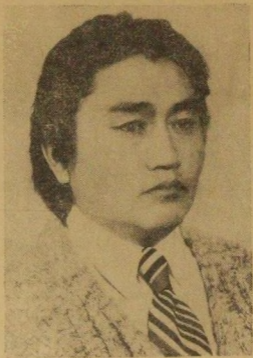
САЙ-СОЛОН
КОЖОНҒЫ

БАЙРАМ СУРКАШЕВ

САЙ-СОЛОН
КОЖОНҒЫ

УЛГЕРЛЕР

АЛТАЙДЫҢ БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАҒЫ БОЛҒИ

1990

84(2=632.1)6

~~84(2=632.1)6~~
С 901

9 806v 0

Горно-Алтайская
областная библиотека
им. М. И. Калмыгина

Суркашев Байрам Кундулеевич

С 901 **Песнь Сай-Солона. Стихи.** — Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1990. — 264 с.

Улгерчинин жаңы бичигине көп жылдардын туркунына чүмдеген үлгерлери кирген. Жуунты «Энем ле Алтайым», «Жалкыннан от камызын» деген бөлүктөрдөгү турган. Көп саба үлгерлер автордун редакциязыла барып жат.

С 4702070000—041
М 138 (03) 90

ISBN 5-7405-0489-9

© Горно-Алтайское отделение Алтайского
книжного издательства. 1990

САЙ-СОЛОНҒ ҚОЖОҒЫ

Қан-Алғайдың үстінде
Сай-Солонғ деп баатыр мен.
Қамчы жеерен изінде
Қайкал судур бичик мен.

Сол кабағым солонғы,
Құлүмјим күн тийгендий.
Құмүжек-Ару тулунғын
Өрүп эрке көргөндий.

Құмүжек-Ару көөркийим,
Қачарларынґ чейнедий.
Көзим албай көрөйин,
Жаражығ куулгазын немедий.

Торко ажыра билдирген
Ээлгир сынын јажытту.
Түн ле кирзе, көрүнген
Көстөринг көрнө, чок сысту.

Ап-апағаш тиштерин
Ақ мөңкүнинг чоғындый.
Келин јараш оборын
Қеткин куштынґ јуғындый.

Толо, тығыску төштөринг
Куу төжиндий апағаш.
Айткан сениң сөстөринг
Томылгалу төрт кучкаш.

Кулагында ай сырга,
Кунугында — күүк үни.
Сай-Солонго сен ырга,
Алдыста кудайдын көп күни.

Күмүжек-Ару сүүжинг —
Алама-шикир тату сус.
Кеендик-керсү көрүжинг
Сай-Солонго сай ырыс.

Каткын — мөнгүн күзүңи,
Шыгырууш томду томылга.
Кожондозонг, коо үниң —
Жазына жараш жаңылга.

Сүүш толгон жүрегиме,
Сүр-кеберинг эбелген.
Бууныгып жүрзем жүрүмде,
Буурзак үниң эзелген.

Күмүжек-Ару, Сай-Солон —
Ару, кару бай кожонг.
Жолымды сүүшле аласта,
Солонгы сайылат алдыста.

САИ-СОЛОН КОМЫДЫ

Кан-Алтайдын үстинде
Кару алтай жоным бар.
Кай чөрчөктү үнимнен
Комыт-кожон томылар.

Чактар өткөн кийинде
Чалдыгып бараат эл-жоным.
Кородош торгылат үнимде,
Коройт солун кожоным.

Алтайым там ла жоксырайт,
Албатым азып жол сурайт.
Камчы жеерен аксады,
Кайран тилим артады.

Камчы жеерен жоргоны
Камчылайын дезем, жол кату.
Жонды баштаар арганы
Жоктоп кайттым көс жашту.

Ынаартыган кырлардан
Ырыс ырбап качат па?
Келип жаткан жылдарда
Жонымның жолы ачык па?

Топшуурымның кылдары
Торт ло онтойт, үн тунгак.
Комызым комыдап сыылады,
Жолымды тозот туй тургак.

Камчы жеерен кулагын
Кайчылап нени сезет не?
Сай-Солонгнын куйагын
Курч кылыштар кезет не?

Албатызын корыган
Корым туулар кунугат.
Алып баатыр карыган,
Көстөри неге тунугат?

— Уйуктап калзам солыйтан,
Жоннын жолун корыйтан
Уулым кайда?! Уичуксаң!
Айтканымды сен уксаң.

Күмүжек-Ару энегнин
Эрке тилин ундыба.
Күүнзек кару элигнин
Комыт-кожонгын уктыг ба?

Откүн кожонго ойкөдип,
Өспөй жонум өскөрдү.
Ак малыска одор ас,
Айткан сөстө модор ас.

Алдымда менин сологы
Айаска көмүлүп жылыат.
Камчы жеерен колоңы
Когызап, ээрим жайылат.

Көрүш-таныш кару жонум,
Көксимде согулат кызыл тыным.
Курч кылыжым кынымда,
Судур бичик колымда.

Курч кылыжым — уулыма,
Судур бичик — жоныма.
Күмүжек-Ару — кожонум,
Комытта — үле-коногым.

ЭНЕМ ЛЕ АЛТАЙЫМ

Уўрлик ўлгерлерим ўн алыжат,
«Уйелликке ўнис угулар ба?» — деп суражат
Алтай тилиннен тын алганыс,
Агылу ўлгерлер болуп калганыс.

Уйку жок тўндерди кўп ўткўрген,
Ўзўгинде бисти килеп ўскўрген.
Сезимдў кылдарга табарып туулганыс,
Сениг ўлгеринг болуп жуулганыс.

Сологы жолдыкту санаалар онбос,
Элдинг жўрегине эбелип ундылбас.
Албаты адаза адын чыгар,
Ачпай ундылза жўрегингди чагар.

*
*
*
Арту сууларга көмө соктырып,
Агып барадала тыным алгам.
Жардымды кечире жалкындар октолып,
Канымды, эдимди ээреп салган.

Оноң ло бери жүрегим шылынып,
Жүзүн кожондор болуп кубулган.
Албатыныг ачусын, түбегин алынып,
Амыр билбей курулып согулган.

КИЖИГЕ ҚАРШУУҒДЫ ЖЕТИРБЕ.

1

— Кижиге каршууґды жетирбе — деген,
Гипократтыґ сөстөрин кем билбес.
Мен оору улусты көп эмдегем,
Же бу сөс эмчилерге эн кереес.

Жебрен врачтыґ сөстөри кычыру,
Эмчи эмдеер, жазар учурлу.
Эм болушпаза сөслө жөмө,
Оору кижиге көрбө көмө.

Жалакай, билгирлү, кижизек болзон,
Эмдеген кижиге күч жетпес жобол.
Өлөтөн салымду кижини ондозон,
Жүрегин сыстаар, сеге бүдет ол.

2

Ачык-жарык күүниґле улусты жылыт,
Албаты ортозында астаар сыгыт.
Өлүм — сениґ өштүүґ көп катап жеґдиртер,
Энеґди апарып күчтүзин билдиртер.

Эмчи жастырза, коромґы болор,
Жүрегине ачу корон толор.
Санаарқап, карыгып бурузын алынар,
Каруузына туруп сөзин айдынар.

Оору кижиге јакшы сѳс айтсаң,
Ижемји, сѳүмји јүрегин эргизер.
Је ѳлүп јаткан кижини аргадап алзаң,
Айткан алкыжы санаанды сергидер.

3

Эмчи кижн ајарыңкай, килеңкей,
Акту бойы ижинде кичеенкей.
Улустың комыдалын јүрегине салар,
Ооруны эмдеп марын алар.

Ооруның јеткерин озолодо сеспезе,
Эмдерле эмдеп ѳйинде јаспаза,
Эмчинин јаман ады чыгар,
Улустың ыйлу каргыжы чагар.

— Јыландый ойгор, сагышту бол,
Билгирдин ајагынаң сѳме сус.
Јебрен врачтардыг сѳстѳри ол,
Ундызан јүрегине тѳгүлер тус.

4

Уредѳни божодоло черт алынган,
Јүрѳмимди улуска учурлаарым деп айдынган.
Оорула тартыжып јүрѳмин кыскарар,
Тузалу кижн деп албаты кысканар.

Тѳни-тѳжи каруулда турарың,
Бойыма деп сѳсти ундып саларың.
Уйку јок тѳндер кѳп болор,
Кѳксинге кунукчыл санаа толор.

Өлүмди жүрүмде көп көрөрүң,
Жастырмаң — санааркап, карыгып жүрөрүң.
Же мен бир сөс айдайын деп жонго:
«Вита бревис арс лонга*».

---

* Жүрүм кыска, искусство мөңкүлдүк (канаттуу латын сөс).

*
* *
Мөңкү тошту ажулар ажып,
Чагкыр өзөктө өткүн каткыргам.
Көк-чагкыр чечекке жажып,
Көзимди албай удаган отургам.

Койнында тосток чалынак чалыт,
Көксим жеңилип, санаам жарыт.
— Көөркийекке тийбе — эрдим шымырайт.
— Жыдынын жаражын! — эдим жымырайт.

УУЛЫМ БАЗА ЛА МЕН ЧИЛЕП ЖАСТЫРАТ

1

Энем мени чыдаткам деп айткан,
Мен удура каткырып канайткам.
Эне деп сөс эскирбес, сананза,
Энениң учуры жаан эмей база.

Жок, мен ол тушта тенек болгом,
Энем өлгөн кийинде ондогом.
Кату, торо жылдарда энейим
Канайып балдарын чыдатканын билбейин.

Уурданган, улустан суранып жүрген,
Копко до кирген, уйатка да түшкен.
Жаңыс ла балдарым деп санаа оны көдүрген.
Энем неден де айабас кижидешкен.

2

Төрт сабат картошканы энем жүктенип,
Чике-Таман ажузун канайып ашкан?
Тайкылып, жыгылып, үч бүктелип,
— Балдарым — деп шымыранып, жыраадаг
туткан.

База бир алтамга өрөлөп алайын,
База бир алтамга балдарыма жууктайын.

Куру келзем балдарым торолоп өлөр,
Олорго удур канайып көрөр?

Энем терлеген, тытпактанган,
Төкпөй-чачпай апарарга албаданган.
Күчи чыгып, буттары талган,
Бозогоны алтайла, жыгылып калган.

3

Бир болчок картошко ол тужында
Аттын бажынды, алтыннан баалу.
Куурган чарак кичинек уужымда
Неден де кереес, сары саалу.

Бир кезек өйгө бистин биледе
Талканнын жыды ундылып калган.
Кара томон до болбогон иледе,
Энелерис ишке көңкөрө жыгылган.

Аштаган балдарлу энелердин шыразын
Кандый сөслө чыгара айдар?
Канду жуунын кара ыразы
Кажыбыска ла једишкен, оны канайдар?

4

Кезикте уулым энезине удур
Азырагам дезе јарсылдада каткырат.
Мен эне эмес, мен эмеш туура,
Уулым база ла мен чилеп јастырат.

Уулымнын айткан сөстөрүн угуп,
Ичим чым эдет эжимди килеп.

Кезикте бир болчок этти сугуп,
Экелип берет, уулым јизин деп.

Эм тургуза уулым оны ондобойт,
Мен ондобогомдо, ол кайдаг ондоор.
Мен чилеп энезин ол јетире тообойт,
Орой сагыш алынып, кийнинде јоктоор.

5

Ойлор одор, билерим,
Коштой энег болбос.
Энеге карузып килееринг,
Олгон энег ойгонбос.

Орой сагыш алынбай,
Энегди эмди киле, тоо.
Энеге артык сос айтпай,
Эрдин тиштен, токто.

Энем бар деп сугун јур,
Эрмек-созин угуп тур.
Карузыган энег бар да,
Оног јаан ырыс бар ба?

* * *

Адам јуунағ јанбаган,
Өскүзиреп өскөн мен эдим.
Јүрүм мени сулаган,
Сакыйт па мени мак, једим?

Бийик кырды ажалзам,
Алдымда ойто ло кыр турат.
Канча да јашты јажазам,
Салым сакып отурат.

БАБАҢ КАМ

1

— Одош-тедеш сүмерлер,
От алышкан жалкындар...
Кижинен ырааган сүнелер,
Кийик күкүрт-салкындар.

Айу чагыл тартыным,
Айылдаг кижичыкпазын.
Изү чагыл тартыным,
Уйдег кижичыкпазын.

Улус, отурып тымыгар,
Уткаа сөзимди тындагар.
Адөкөдө жалаң кан,
Алыс камдайт Бабаң кам.

2

Ээлү мен деп ийиктелет,
Устү ороонго чыгып келет.
Уйде отурган улустаң ырайт,
Улген кудайдан алкыш сурайт.

Алды ороонго ол түжет,
Анда эрликке истежет.
Отурган улуска орбо чачат,
Оноң коркып «көрмөс» качат.

Кан-Алтайын үрүстейт,
Карагуй түнде үн үспейт.
Кам эдим деп ырымдайт,
Лазылар ба энем, айт.

3

Түнгүри түнде түнкүлдейт,
Түбек үйге жууктайт дейт.
— Таг жарызын Алтайга,
Табы ла болзын кудайга-а-а!!!

Ачу-корон кыйгырат,
Арчын жыды жайылат.
Байлу эдинг жалар от,
Узүттерди үйдег жоголт.

Бабан арчын өртөди,
Бажырып, ыйлап өксөди.
Айылдың ичин аластайт,
Алкыш сурап калактайт.

4

Тыгдаланат тымык тайга,
Кам айдынат алтын айга:
— Ай чогыгнаг беришсең,
Көрмөстөргө једишсең.

Олор карагуй боомдо,
Тургак тартат ондо.
Келинниң сүнезин блаажат,
— Бер биске — деп суражат.

Байлу ыйык тайгалар,
Бажын тозуп тайыгар.
Буудактарды өдөйин,
Бу келин учун өлөйин.

5

Каланы чөөчөйчи жастырган,
 Колына орболо соктырган.
 Сол колыла чөөчөй алган,
 Тыныжы буулып кам «талган».

Кежиринең кей чыкпай,
 Кенейте ол көгөрө берген.
 Отурган улус унчукпай,
 Чөөчөйчини бурулап көргөн.

Кам «билинип» келеле,
 Терен үшкүрип ийеле,
 Арайдан ла калдым деген,
 Чөөчөйчини чыгара сүрген.

6

Таң араайын жарыган,
 Бабан камдап арыган:
 — Чогы жылу күмүш күн,
 Шоктобозоң мени бүгүн!

Жаш келинди тиргиссен,
 Жүрүм тынып эргиссен.
 Кижиге божоп барадыры,
 Килезен, онтоп жадыры.

Көзиниң оды өчпөзин,
 Жолун өлүм кечпезин.
 Кам шыпшанып шымырайт,
 Жаш жүрегим жымырайт.

Кырларда кызыл маралдар чечектейт,
Күүктердин үнине күүним энчикпейт.
Кийик андый ар-бүткенге тартылдым,
Кижендеп салгандый чеденге артылдым.

Чакпынду суулар көпшип анданат,
Жашту жалаңдар көксип жытанат.
Мөңкүлөр кайылат кайыр кырларда,
Мөрлү кожоным кажы жылдарда?

Күнчечектер жайылат кобылар ичинде,
Күнүг ле мен бош жок ижимде.
Бозогодон ары жер чечектейт,
Күүктер эткилейт, күүним энчикпейт.

УЛЕГЕМ

1

Озѳк-буурды ээлеген
Оскѳн јерим Улегем.
Јаш тужымды јайкаган,
Јагарчы эдип јайаган.

Кѳнбадышта Сологой
Кѳн ашканын тоологой,
Сологыдый јаш тужым —
Соодоткон учужым.

Ак мѳнгѳлѳ Јагынаар,
Айткан сѳзим јагылар.
Кичинек тужымды экчеген,
Кичек этпе деп кичееген.

2

Тѳн ле кирзе тѳженип,
Тѳш јеримде иженип,
Јѳрген јерим Улегем
Јѳрѳмге мени ѳдеген.

Јаш тужымнын јагары
Јагыланган тууларга.
ѳлгер чѳмдеп тагаары
ѳргѳлеткем сууларга.

Улегем сууның табыжын
Успей уксан — кайкадар.
Карануй түнде сагыжын
Кандый ла үнге жайкадар.

3

Уулчак тужымның жылдары
Уча берген куулардый.
Чечек өскөн жайлары
Чек жиргилдин туулардый.

Жумунып ийзем көрүнер,
Көк ынаарга көмүлер.
Күүн-санаамды жылыдар,
Көзимди ачсам жылыяр.

Күүнини солоңы кеелеген
Үлгерчи эдим, Улегем.
Энемди сүүп килегем,
Эрке үлгер чүмдегем.

4

Улегем өзөктинг кырлары —
Жүрегимниң жажу кылдары.
Табарзанг ачу эс алынар,
Бараксан тужым кылынар.

Ырысты, түбекти ол көргөн,
Ыйлап, каткырып көбөргөн.
Адамнаң аскан өйлөрүм,
Ачуумды айдып үлеерим.

Јаш тужымда көстөрдөң
Јаш сызылган жуу-чак.
Түжүмдү алтын күстерди
Түженген эдим мен уулчак.

5

Чике-Таман ажузын
Эске алзам ачузын.
Энемниң көргөн шыразын,
Эм айтпайын — ыраазын.

Канча жылдыг бажында
Катап келдим, Улегем.
Сени сүүдим жажына,
Сергидип мени јас дегем.

Јаш тужымның ырызы —
Улегемди сүүген сызы
Энемниң эрке көзинде,
Эмдигенче көксимде.

6

«Эзендик» деп туујыны
Эзеткен эдинг, Улегем.
Элдин эрмек-куучынын
Эптү айдып үренгем.

Јайалтамның јаркынын
Сен күүдүрген, Улегем.
Улгерликтин салкыны
Устүктирип өйкөгөн.

Улаган деп алтай бар,
Удап калдым, канайдар.
Улегем јаар јанадым,
Олзөм ондо јаададым.

* * *

Тенери түбинде булуттар түрүлүп,
Жайгы күкүрттер күзүрөй берди.
Койу, жылу жааштар урулып,
Жүзүн чечектер бүркеди жерди.

Жайгы жаашка жунунып алала,
Жайым жалаңдарга сала берейин.
Адылган жалкыннаң от камызала,
Алдымды жарыдып акту жүрөйин.

Жайгы тенери, жарсылдап күзүрө,
Жалкынын жаркынду үлгерчини корызын.
Тенери, ачын, тенери, кизире,
Жабарлаган кижиниң тизези курылзын.

•
•

Мен сени сүүгем,
Лит, жараш болгон,
Мен сүүшке күйгем,
Сен ырысту жүрген.

Мен сеге ачынгам,
Je сен кару болгон,
Көзигинин жажын арчыган,
Орында отура конгон.

Сөстөрүн кезикте корон,
Сөөкөнгөн меге ачу,
Эзидий фатага орон,
Эжер жылдарыс канчу.

СУДУР СӨС

1

Җер үстинде бир бала өскөн,
Баштактанып җерлик чечектер үскен.
Җалакай санаалу уулчак болгон,
Җүрегине саң башка сыс толгон.

Окпөбрзө өйинен өдө беретен,
Түш җеринде теҗеринен җылдыстар теретен.
Қаламазына салып шыңыртын угатан,
Қаран улустаң җажырып сугатан.

Ар-бүткен арҗаннаң җайалта җайаған,
Алып бала телекейдин җаражын қайкаған.
Солоғылу җаштар соныркадып җааған,
Ада-энези эркеледин ак малын сааған.

2

Телекейле таныжып чалқанга чактырган,
Җыланаш буттары җымылдап ачыған.
Бойынаң җаан балдарга соктырган,
Ачурканып ыйлаарда энези чочыған.

Құч җетпезе җүреги ачып оорыйтан,
Энези шокчыл балдардаң корыйтан.
Чалқаннаң сызы қапшай җоголгон,
Җүректин ачузы башка болгон.

Кõп улустыг жүрүмин жүреринг,
Шыразын, ыразын, ырызын көрөринг.
Бийикте жылдыстый амадуун очпõс,
Жайалтан бойыгла кожо õлбõс.

5

— Шыранкай жүрегинг шылынып ыйлаарыг,
Узынла улузынды корододып кыйнаарыг.
Кандый да айалгада кожо болорыг,
Салымына санааркап көрõ конорыг.

Өзõгинде очпõс жүрүм кайнаар,
Чõкõмжилу чõрчõкти желбис кайлаар,
Олүп, тирилип, õнжүп, õчõринг,
Оштүлерингди жайалтанла õртõп õчõõринг.

Откõн жүрүмди жазым жок ойгозып,
Келер õйлõрди кееркедип, ойгортып,
Легил эмес жүрүм жүреринг,
Улуска айттырып, копко до киреринг.

6

— Окпõ-жүрегингди жалбыш õртõõр,
Эки көзингди туман бõктõõр.
Саг башка эликсир сени эзиртер,
Айткан сõстõринг артык деп билдиртер.

Сзõгингди жимиредип эземел келер,
Откүн, õдүм санаалар экелер.
Кõксингди сергидип, көстõринг чоктолор,
Кõбõрõгõн нõкõринг жанында жок болор.

Чүмдемелдинг оды мееңде бөпбозин,
Барган жолында баргаа бөспбозин.
Акчага жайылба, ол түбек экелер;
Алтынның, алмазтың абы түжелер.

9

— Ач санаага алдырзанг — олүм,
Очүп калар көгүс көрүм.
Алтын сыйлаза, ажыра алта,
Чечек сыйлаза, чебер жыта.

Сол колында солоңы тудун,
Оң колында жалкынның одын
Ычкынбай жүректерди өртө, жимирет,
Сүүшкендерге сүрлү үлгер кимире.

Сүүген жинтке үлгерлик кереес,
Ол керегинде ойгор сөстөр ас эмес.
Сен де сүүштинг сызын билген,
Үлгерлик самара чүмдөң «жүүлген».

10

— Орчылангың түбиле санаанг учар,
Өскө жылдыстар, галактикалар ачар.
Жүрүм бар ба ол түмөн оттордо?
Кижилек жагыскан ба орчыланг ортодо?

Көк тегериде ак булуттар,
Слерде агару мбигкүлүк тымык бар.
Улу Лермонтовтың сөстөрү эбелет,
Салымы, санаазы, кунугы эзелет.

— Телекейде мөңкүлик не де жок — деп
Айтсаң, сени жалкын сок.
Андый сөскө тидинбе,
Жүрүм өчпөс кидим де.

11

Ар-бүткенге ажарыңкай бол,
Чымалыны өлтүрбө, ондо — ол
Кайнап жаткан саң башка жүрүм,
Кайкап ажыктазан көрүнер көрүм.

Жасты, жайды, кышты сүү,
Жүреңге жүрүмдик күски күү —
Сыгынның үни сыылап томылар,
Алтайдың сынына жаңыланып торгылар.

Жардында мылтыкту тайгалар ашсаң,
Жаан анчылардың айтканын уксаң,
Алтай жерис байлу дежер,
Агыр, куу атпа — эжер.

12

— Эткениңге кереес кеендикти байгыс,
Балкашту суудый болбо тайыс.
Тенистий терең, тегеридий бийик
Болзоң, күүнің жарыыр тийип.

Сени кычырып, айтканыңды билип,
Албатының билгири бир текпишке бийиктеер.
Же кемнинг де сөстөри жүреңгиди тилип,
«Акчага амадаган таңма деер».

Je түней ле јаман бир өлүге астаар,
Јакшы санаа бир чымчымга көптөөр.
Чүмдеечинин жүрегин сус өйкөп кыстаар,
Ич күйгеннин жыланы чагып өштөөр.

13

— Јаш тужында јайналганду сус
Та јараш үлгер болор, та јараш кыс.
Јылдар сайын онын өдүми өзөр,
Јүрегинде кайкамчылу ич жүрүм тözөөр.

Ол жүрүм бу жүрүмнен эмеш башка,
Айса тайандын алтын ташка.
Айтканына аруталып улус бүдер,
Мен керегинде карузып чүмдеген деер.

Јаан јайалталу болзон, ол сус
Кижиликке томылып, кимиртине кирер.
Тенгистер арјанда тес кара кыс
Үлгеринди кычырып, ырысту жүрер.

ЧИКЕ-ТАМАН

1

Яңы јол Чике-Таман
ажуны ашкан,
Эсен болзын эски јол деп,
эл-јон айдышкан.
Яңы јол јакшынак,
јалбак, жүргүзө,
Эки Улегем өзөктин
јаражын көргүзөр.

Яңы јолды өткүрпө,
јылдар өткөн, удаган,
Јол ишчилер кичеени,
эптү, чыңдый јазаган.
Бийикке чыксаң, эки Улегем —
эжер өзөк көрүнөр,
Эр бойымның жүрегимди
эркеледин көбрөдөр.

Чике-Таман јалаңда
качан да аш јайкаңган,
Чыкту јылда түжүмин
улус көрүп кайкаңган.
Энем ол тушта, јаш келин,
саяптар буулап арыңан,
Јууда блгөн адамды
санап, каран карыңан.

Кичинек Улегемде эјем
                    ол тужында онду јаткан,
Байду јестем анчы,
                    эликтерди јаспай аткан.
Чике-Таман ажузын
                    экү ажып айылдашкан,
Эјелү-сыйынду нак деп,
                    эбире јон айдышкан.

2

Түни-түжи машиналар
                    эски јолло мантаган,
Эбирчик көп эски јолдыг
                    јаражын улус мактаган.
Је рульда отурган шоферлор
                    кату јолды каргаган,
Ажуны ажып канча катап
                    өлүмнин көзине караган.

Кайыр, кату эски јол
                    ээлү деп улус јандаган,
Улегем суузы өзөктө
                    јаскыда көпшин анданган.
Кату јолдыг каршузы
                    көп улуска једишкен,
Ажып болбой кышкыда
                    конорго до келишкен.

Је эски јолдыг тузазы
                    айдары јок көп болгон,
Чыгып алзай бажына,
                    көөрбө коркыдуун јоголгон.

Төмөн көрзөг, баш айланар,
жол туманга көмүлөр,
«Кайын энениң тили»*
тамынын түбинде көрүнер.

3

Арка-тууны эбирген,
алкыш болзын, эски жол,
Чике-Таман ажузын
жарыжып ашкан эки жол
«Алып баатыр камчызыла
ажыра соккон немедий»,**
Тууразынаң көрзө жараш деп,
туруп меге жемеп ий.

Эски жолло жорыктазан
жеткерлүзи коркышту,
Кууган деп кырланган
көрзөг, өзөк көк ышту.
Элбек жалаң бажында
«Эзендик» деп журт турган,
Жаңы жүрүм төзөгөн
эр улузын жуу кырган.

Эки көзим жашталып,
сеге көрдим, өскөн жер,
Эски жолды ундыба,
гойу ажып аккан тер,
Ас ла болзо, бир көнөк,
оны кем сананган,
Жаңы жолды жазаган
жүрүм өңжүп жаранган.

* «Кайын энениң тили» — эски жолдо эбирчиктин ады.

** «Алып баатыр камчызыла ажыра соккон немедий» —
В. Шукшиннең.

* * *

Алтайымды саназам,
Чечектеп жадат жалагы.
Аржан суузун амзам,
Акту бойым калагы.

Албатымды саназам,
Угулат комут-кожогы.
Көөркийим удура келедет,
Көстөринде солонгы.

АЛТАЙДЫҢ АГЫН СУУЛАРЫ

Қайракан Қадын — Алтайдың
    эң жаан суузы,
Алтын-Қөлдөң агып чыккан
    Бий — кичинек сыйнызы.
Оғдой улузы суу алған
    омок-шулмус Урсул суу,
Қан деп сууның үстінде
    қайып учат қарық куу.
Кургак чөлди сугарған
    Чуйдың суузы чакпынду,
Чөлдө җечектеп жайқанған
    жәжыл бөңг чалынду.
Қиндигимле тудуш сен деп,
    казак қаран бәжырған,
Аллах қудайыс бар деп,
    орозо қардын қадырған.

ЧОЛУШМАН СУУЗЫЛА ҚАН АҚКАН

Жуулу көлдөн башталған
Чолушман деп ағын суу,
Ага-карындаш өштөжип,
Алтайда болгон канду жуу.
Чолушман деп өзөктө
коммуна ол тушта төзөлгөн,
Кайру деп жалаңда
камыктың тыны үзүлген.

Ак бандиттер коммунарларды
адып сууга таштаган,
Чолушман суузы канга уймалып,
кайага табарып жашталган.
Қарануй түнде Совет жаңды
өчөп өштү шоктогон,
Кайру журтта калак-сыгыт,
бандит мылтығын октогон.

— Жаш бойысты өлтүрбегер — деп,
жалынып келиндер өксөгөн,
Оогош балдарды, үй улусты
өлүм кыйып өтпөгөн.
Коммунаны төзөгөндөрдү
кинчектеп, кыйнап шылаган,
Калжу бандит кекенип,
канду жегин шыманган.

ЧОЛУШМАН СУУЗЫ ЭЭЛҮ СУУ

Эки жаан агын суу
Улаган деп алтайда
Экилези биригип кирген
Алтын-Көл деп талайга.
Чортон, бел деп балыктар
Чолушман сууда көп дежет,
Ай карагуй тунде
суу ээленип, эрмектежет:

— Иримделген чакпыныма
туристтер чөнгүп чыкпаган.
Балыкчы журттын улузы
кородоп көң лө сыктаган.
Жаан-жаш деп талдабай
көмө агызып апаргам,
Алтын-Көл деп абакайга
сыйлап, ал деп жакаргам.

Алтын-Көлди соолтпоско
ак мөңкүнең агып түшкөм,
Алтайдын аны-куштары
агынымнан суузап ичкен.
Жалтанбас уулдар-кыстардын
жанар-кожонгы үнимде,
Сүне-сүлтер сыгыды
килебес кийик күүнимде.

БАШКУШ ДЕП СУУ

Башкуш суунан балыктап,
табыжын угуп жымырагам,
Ургүлјиге үзүлбес
агынын көрүп амырагам.
Чакпыдалган көблмөктөрдө
суртулдаган чараган.
Кайзырыгын кырып каарзаң,
амтаны јонго јараган.

Бүүре деп коолдо
энемек кайалар алдыла
Кармаксап тудунып баскам,
балыкчы болгон адында.
Кармак чачсаң, чараган.
чойлошконды кел алар,
Силкий тартып селеңдетсе,
јүрегинг серт эт калар.

Өрө көдүрзег көк чараган
көдүрилбес — уурин,
Жырылбазын деп араайын
чачып сууны куурын.
Је кезикте ырызыңды
ычкынып, јаанын ҳайкаарың,
Амыраарга јаратты
кармаксапту кыйкаарың.

ЧОЛУШМАН ӨЗӨК ЈАРАШ ЈЕР

Аржан суузы адылган
Чолушман өзөк жараш јер.
Алтын-Көлгө кожулган
Агын сууда кемелер.

Учар суулар кажайып,
Кыр бажынаг қалыган.
Олор качан, канайып
Бу алтайда табылган?

Көк ынаарга көмүлген
Јүрекче сүмер көрүнген.
Чолушман алтай саг башка,
Қайкап көрөриг алма ашка.

Алтын-Көлдү көрөлө,
Көөрөп, көкүп сүгүнгөм.
Айылдап ондо жүрөлө,
Ар-бүткенин сүүгөм.

Алтай жердин жарымы деп,
Аржан сууга јунунгам.
Андагы јонго јарымы деп,
Алкыш айдып санангам:

— Алтайдын алкышту булуңы
Алтын-Көлдүн јанында.
Андагы јоннын кожоңын
Уксам кеендик канымда.

• • •

Артыбаштан башталган
Көл тумантып комдолгон.
Ынаарлу кырлар ышталган,
Албаты кожонгын ондогом.

Туура жердин улузы
Тууларды көрүп тымыган.
Жажырбайт олар ырызын,
Оморкожым тыгыган.

Кан-Алтайдан жараш жер
Бар да дезег — бүтпезим.
Тайгалазан — жүр чебер,
Жеринге жаманыг жетпезин!

АЛТАЙ ПАРНАСТЫҢ БАЖЫНДА

Алтай Парнастың бажында
                                нени блаажып аңдыштаар?
Чечен, өдүм сөстөрлө
                                чечеркежиң адыштаар.
Жүректи оорыткан шыркалар
                                жазылбай там баалады,
Очүп жаткан өч санаа
                                коскорылып жааңады.

Жайалталу бүткен болзон,
                                айткан сөзинг жаркындаар,
Алтай тилдең тың алынып,
                                жонның жолун жарыдар.
Баштапкы жерди блаажып
                                кеминг ады-чуузы чыкты?
Айтпаганның ачузында
                                кем кородоп жажын сыкты?

Алдыбыста бистерди
                                сакыйт жаан керектер,
Жеңил эмес бйлөрдө
                                күрселей тартыжып жүреектер.
Эм тургуза кемис те
                                жаан јединге јетпеген,
Ороон ичин ойгортор
                                ойлу сөсти айтпаган.

КАРГАН ЖЫЛҚЫЧЫ

1

«Эзендик» деп колхозто қарған Түймей
Эр-жажына жылқылар күткен.
Қату жылдарда бойын килебей,
Қамааны, тузазы қалыққа жеткен.

Жуу ойинде бөрүлердин улыжы
Түни-түжи амыр бербейтен.
Қорқышту улышты «Эзендиктин» улузы
Эгирде тындап, жүреги жириейтен.

Қарануй түндерде жылқычы базып,
Қостөрин жумбай от одырган.
Қуулы қағзазына тағқы азып,
Мылтыгын октоп тым отурған.

2

Қазыр, кийик бөрүлердин улыжы
Қаратыт бажынағ угулатан.
Оныла өскөлөри үн алыжып,
Ыраакта қырларға торгылатан.

Уүрлү жылқылар кулактарын сертейтип,
Укүлердин, бөрүлердин үндерин тындаар.
Одунағ ырабай арказын кертейтип,
Қарануйдөбн чочыдулу көрүп тургулаар.

Ач бөрүлөрдүн улыжын угуп,
Айгыр үүрин айлана согуп,
Ачу киштеп, оқыранып желер,
Бөрү табарза, чапчыыр, тебер.

3

Кара тайгыл карангуйда үрүп,
Қаран жеткер сезип кыгзыыр.
Күдүчи бөрүлөрдүн улыжынаң коркып,
Қырлузын күзүретсе, тары күнзүүр.

Бөрүлөр одуга там ла жууктап,
Уүрлү малды үркидерге ченежер.
Жылкычы армакчыда адын сулуктап,
Отты жаанадып мылтыкту кетежер.

Эртезинде ис кезип одуны эбирзе,
Ак карда бөрүлөрдүн истери көрүнер.
Көстөрүн жумуп уйкузы келзе,
Түженгени жаантайын көк бөрүлер.

4

Жайы-кыжы жылкызыла кожо,
Қарған жылкычы амыраарын билбейтен.
Көк жытанза, жайналганду кожон
Меестерден угулза, койчыларды килейтен.

Јаш кулундар јаскыда киштезе,
Өзөк-бууры өңзүрей беретен.
Беелерди саап кымызын ичпезе,
Өскө ашты курсаксынбай жүретен.

Канча жылдардыг туркунына иштеген,
Аркаларды жагылаңдыра ады киштеген.
Јал сурабай јалкуурбай кичеенген,
Јенү жууктаарда јенил тынып иженген.

5

Иштеп алымга, төлүге де тушкен,
Јаандарга кезикте јалынарга келишкен.
Јууныг бйинде јаң кату,
Јылкычы сок јаңыс јорго атту.

Јорыгы јымжак јорго ат
Ээзи минзе элес эдетен.
Карган јылкычыныг колтыгынан канат
Озүп чыккандый — ого кем једетен.

Бир катап колхозтыг јааны
Конторага карган Түймейди алдырган.
Эзендик колхозтыг ээзи, кааны
Јылкычыныг адын блаап аңдыган.

6

Карган јылкычы адын карамдан,
Калганчы катап јалын сыймаган.
Ак төнбйлү адыныг көстөри карамдан,
Ачу киштеерде јылкычы ыйлаган.

Мен ол карган јылкычыны билерим,
Энемниг айлына кирип јүрөтөн.
Баштактааны, ойнон, аштаган колерим,
Бажымды сыйман, курут беретөн.

Адвминыг чакызын айлана базын,
Адын буулап, киретен айылга.
Куулы кангазына тагкы азын,
Байдастанып айдатай: — Кату айалга.

7

Кызыл колыла чалкан үскеңде,
Калагы деп балдар каткырыжып качар.
Мөңгүн кулжалар ээриңде, үйгөңде,
Карганак күлүмжип эжик ачар.

Чалканды уужап, чакты деп айтпайтан,
Лаш бойымда онызын кайкайтам.
Айылда отурза, алдыла өтпөйтөм,
Энем кежим, токым көктөйтөм.

Энем көкчил, ус келин болгон,
Айлына айылчы улус толгон.
Чаптыларды кайным деп адабай байлаар,
Киргилеп келзе, күндүлөөр, чайладар.

8

Түймөй карганак — чаптылардын жааны,
Журтта ол тушта тоомжулу кижн.
Энем эндебес алтай жагып,
Эптү куучындажар күлдн эжип...

Күздөң чыгарган теертпек-калэштн
Албаты ол тушта сомыркап јиген.
Кичеенген улустар мал-аштн
Тудуп, азыранып курсагың кемјиген.

Јуу ол тушта божоп калган,
Јүрүм эмеш өңжүп бараткан.
Аш бышканда арба-талкан,
Ас-мас та болзо, тороны ыраткан.

9

Санаама кирет: армакчылар сыылаган,
Јылкылар чеденниг ичиле сунган.
Күзнесте Чымдый такалар сулаган,
Кадуны улустар кереестеп сураган.

Эрјинелер киштежип, јал-куйругын кестирген,
Эмдикчилге багып, абраларга јектирген.
Јолдордый узун армакчылар өрүлген,
Келиндердин тулуғындый кееркемјилү
көрүнген.

Аргымактар тузазы кижиге көп јеткен,
Аттардын күчиле арбынду иштер бүткен.
Агаш та тартылган, өлөң дө чабылган,
Машина деп неме јуукта ла табылган.

10

Ол тушта «Эзендикте»
качкын ат болгон,
Улуска туттурбай
јаландарла ойлогон.
Араадап келзе, ол
кижи ошкош сүмелү,
Аттардан башка
аргымак сүнелү.

Қажағанға бөктөзө
                    көзніөктөң қалыыр,
Қижинен қорқыбас,
                    киштеп чапчыыр.
Улустан качып
                    неге кезеген?
Атту сүрдүрзе
                    ман бажына изиген.
Эрлерге туттурбас,
                    ол кандый эрјине?
Бағар, байла, жаңыс ла
                    баатырдың үйген-ээрине.
Ачуурқанған улус оны
                    «Троцкий» деп адаған,
Мылтык-јепселдү
                    кийнинен андаған.

11

Оны угуп қарған
                    јылкычы айтқан:
— Эрјинени мылтыкла
                    атқылап канайтқан!
Јылкыға кожулза,
                    айғырдый баштаар,
Қирелү атқа јетирбес,
                    аргымактый мантаар.
Мылтыктын оғы тийерде,
                    эрјине ачу киштеген,
Јерди каза тееп,
                    јырааны тиштеген.
Ол башка кандый мал,
                    атса да белен өлбөс?!
Улус база кату ла,
                    килеерин билбес.

Учунда сойып,
эдин үлөшкөн,
Казы-картазы
кандый көп дешкен.
Ол аттыг эдиенен
мен де јип көргөм,
Эрјинени килеп
каран үшкүргөм.

12

Шыйралу мылтыгы
јаантайы белниде,
Түймейди тоойгон
«Эсеидикте» келиндер.
Јорго адын блааганды
олор кармаган,
Карган жылкычы
калыкка јараган.
Грамоталар, сыйлар,
орден алган,
Оичозын сундуктыг
түбине салган.
Кайралдар оныг
јүрегине кереес,
Ондый немелерди
тегин бербес.
Бир күн Түймейге
солун табыш угулган,
Јүреги көксинде
көдүрилип согулган.
Москва барарга
жылкычы шыйдырган,
Ичинде каран
сананын айдырган.

— Жетен јашка
                   жеткен Түймей
 Качан да тайганаң
                   түшпеген эмей.
 Ондый ыраак жорыкка
                   канайып барарым,
 Алтайымаң айрылзам,
                   өскүзиреп ыйлаарым.

Қару балдарым,
                   азық белетегер,
 Қайнатқан эт керек,
                   танқы бедрегер.
 Аарчылу сарју,
                   үч жалбак курут,
 Ыскө курсак јизем,
                   бзөгим куру.

Онойып қарған жылкычы
                   жорыкка атанған,
 Темир јол күзүреп,
                   паровоз бустаған.
 Жааң вокзалдар темирзип,
                   көмүрзип јытанған,
 Алтайымаң ыраап
                   јүреги сыстаған.

Ай өтпөгөн, жылкычы
                   Алтайына јан келген,
 Жааң солундар
                   јүрегінде экелген.

Энемле эзендежип,
эр јанына отурган,
Кайкамчылу санааларга
алдыртып соктырган.

— Коркышту ыраак
јорыктап јүрдим,
Москва деп городты
кайкап көрдим.
Кызыл тепсенде
Мавзолейге кирдим,
Башчынын мөңкү сөөгине
бажырып ийдим.

Јебрен өргөөлөрдиг
јаражын не деер!
Алтын-мөңүнле
кеелеп јазалган.
Јүрүмди јүр койгом,
неге мендеер,
Јуртхоз көргүзү
јүрегиме јараган.

15

Эмди өлзөм дө
кем јок,
Онон артык јүрүмде
меге не керек?
Је јангыс ла алтай
аш-курсагым ток,
Оскө курсақты
јип болбогом бир кезек.

Алган курсагымла
аргаданып жүрдим,
Алтайыма жанала
алканып көрдим.
Сагыжым кенейте
жарый бергендий,
Жилектиң жыдын
салкын экелгендий.
Москвада улус
жердин алдыла жорыктайт,
Таныш киж
көрүнбейт, жолыкпайт,
Таш туралардын
бийиги коркышту,
Же меге артык Алтайым
ынаарлу көк ышту.

16

Жайгыда турлуга
милиционер келген,
Аракы-чеген астырып,
каймак, саржу некеген.
Ак сүтле јунунып,
аракыдап көбрөгөн,
Онын кылыгын јаратпай
Түймей өрөкөн
Жамыркак күлүкти
јаактап айткан:
— Алтай киж эмезинг бе,
анайып канайткак?
Ак сүт — агару аш,
сууга бодоп јунунба,
База катап көзиме
биле-тура кылынба.

Эзирик күлүк жалмажында
колмылтыгын чыгарган:
— Карган сек, үйдөг чык! — деп,
үни үзүлүп чыгырган.
Эгчөйө берген жылкычыга
мылтыгын уулаган.
— Чыгарып ба, жок по? — деп,
мыкынын тайанган.

17

Күчи једер эр јокто
эзириктиг табы,
Карганак јалганбаган,
камчынын сабы
Кал мандайга кыч...
колмылтык күрс эткен,
Жылкычы Түймөй
јыгылып кел түшкен.

Көксинен кан
адылып чыккан,
Шыркалу жылкычы
араайын унчуккан:
— Көстөримниг чогы
өчөтөн бй келди,
Тыныжым кыскарат,
өлүмим јет келди.

Адройдыг оозына
сөбгимди јуугар,
Балдарым, таада јок
артатан турыгар.
Мен жүрүмди
ак-чек өткөм дейле,
Албаданып айткан
калганчы тыныш-кейле:

— Ак жарыкта журтаган
 алтай улустын
 Агару жагын
 байлабай бустын.
 Бажыга чыгар жаг
 байла табылар.
 Тўрменин оозы
 сени јудун жабылар.

Онтозон, ыйлазан
 кем де сени килебес,
 Јалызан, јайназан
 ўнигди удуе укпас.
 Қилтиреген кителниг
 кийинишке элебес,
 Эриндеринг ўстелип,
 сарју, каймак тыкпас.

Қарган кижининг
 тынын ўстинг,
 Карузыган балдырымның
 калагын уктыг.
 Қал-тенек бойыга
 каргыжим једер,
 Јер алдында јер кастырып,
 күнниг чоғын көрбес эдер.

ТОП УЛУСТАР

Топ улустар кижиге
                                чике көрөр, унчукпас.
Андыжып, ажынып
                                анаар-мынаар сөс айтпас.
Терең санаа сананза,
                                эки-жангыс сөс айдар,
Тем алынып иштеген
                                жүрегине күн бадар.

Бир кижинен бийик болуп
                                көрүнерге сананбас,
Жаан кижинин алдына
                                жабызай туруп жалынбас.
Сөсти чике торт айдар,
                                токыналу унчугар,
Нөкөрлөшсөң оныла,
                                нажы болор антыгар.

Төгүн сөсти ондый кижиге
                                белен айдып болбозың,
Тилим бар деп айдынар
                                балыр сөсти укпазың.
Күлүмжизи керсү,
                                кеберкеги жажытту,
Качан бирде жастырзан,
                                кемзине берер жаркынду.

Бала-барказы тойу-ток,
                                уй кижизи күндүчи,
Көп сабазы олордын
                                ады жарлу күдүчи.

Бийик кырлар, алтай жер
санаа, жүрүм бол калган,
Мал-аш, ан-куш
байлу болуп жайалган.

Билезинде эки бойы
эрке, нак, тоомжылу,
Эжигинде омордыг
тудаган ийт жок кынжылу.
Кирер болзон кир,
айак-казан урулар,
Андый улусла танышсан,
астыкканын ундылар.

ТҮБЕК

Эңир-түнде тымыкта,
тымыкта, тымыкта
Түбекке түшкен жаш эне
отурат куйукта.
Алдында тын жок балазы
межиги тапчы, кичинек,
Этпеген эди энези
бу жүрүмде килинчек.

Балазын карындап жүрөрдө
жүрегине килемжи толотон,
Удабас эне болорым деп
айлында ырысту конотон.
Ичинде бала кезикте
буурын өңзүрө тебетен,
Балазы онын адалу,
келин өңжүк жүрөтөн.

Жаан удабай жаш келин
белдем оорыйт деп айткан,
Ич-өзөгү курулып
толгодоп ол канайткан?
Бала табар өй келген,
эри бут бажында,
Жүрүм-салым ондый эмей
үйөлүккө, жажына.

Эмдесер туранан чыгарда,
кин энези жакынган,
Төрөгөн-тууган өкбөрлөрү
чечектү оны уткыган.

Уйуктап јаткан јаш баланы
    өбөгөни колго алган,
Јылуулап, кичееп, кереестеп
    айлына апарган.

Күнүг-күнге бала чыдап,
    јаактары бошпойгон,
Эди-каны бүрүп,
    эмчектин сүдине тошпойгон.
Ыксып, күлүмјип ийгенде,
    эне-адазы ырысту,
Эңмектеп жүрген балалу
    билеге көрөргө јаркынду.

Је сақыбаган јанынан
    түбек келген, јакарган,
Алтыннан баалу баланы
    оору-јобол апарган.
Күлүмјиген келиннин
    ырызын кубал бас салды,
Јаш биленин јаркыны
    онон бери өч калды.

АРСЕНТИЙ ВАСИЛЬЕВИЧ САНААГА
АЧЫК БИЧИГЕН САМАРА

А. В. Санаа Улаган аймакта
«Советский Алтай» совхозтын
директоры болуп көп жылдарга
иштеген.

Якшылар ба,
Арсентий Васильевич,
Якшылыкту күүнимди
слерге ийип турум.
Кандый жүригер,
Арсентий Васильевич?
Мен слерге самара
бичип отурум.

Колыгардан тудуп,
изүү эзендежиң,
Коштой ло журтта
мен жадырым.
Каа-жаада туштажып,
жылу эрмектежиң,
Су-кадыгаарды кичееп
жүригер деп жакыырым.

Арсентий Васильевич,
бала-баркагар кандый?
Тамагаардын оорузы
жазылган болбой.
Салым-жүрүм деп неме
кезикте андый.
Санааркадып кыстаар
коп-жабарга колбой.

* * *

«Совалтай» деп совхозты
сондотпой көдүрүп,
Слер көп бийик
кайралдар алганаар.
Ичи күйеген улуска коптодып,
жаман көрдирип,
Эң бийик кайралды
сооро тудуп калганаар.

Иштиң геройы деп
кереес ат-нерени
Слерди жазым жок
алар деп иженгем.
Акуга ла каралап
комыдал бичиген кижини
Жара тартыксап,
тижимди тиштенгем.

Ондый да болзо,
слердин ады-жолыгар
Кан-Алтайдыг үстинде
макталып адалат.
Амадугарданг кыйбагар,
андый ла болыгар.
Ол караны санансам,
жүрегим кадалат.

Орбөлөгөн кижини
тыкыра базарга,
Очбп каршузын жетирген
улустар жоголбогон.
Тамагаарды эмес,
акту күүнеерди жазарга
Амадаган ак санаа
мени слерле колбогон.

Жүс грамм таакыга
жүзин, уйадын садар
Улустар эмди де
ортобыста бар эмей.
Оног көп жөбжө жөөр,
оног артык жадар деп,
Ачыркаган санаа
арт-учында темей.

Ачык-жарык, керсү
күүнеерди керестеп, тооп,
Эр-жажына седег
жүрзин деп слерди уткыйдым.
Эки жүстү улуска
эмди күүним сооп,
Адаанаарды алып,
бойымды ундыйдым.

Балыктујул, Паспарты деп
                         јурттардын улузын
 Башкарып, кату жылдарды
                         кирелтелү чыкканаар.
 Кожо јаткан јоноордын
                         түбегин, ырызын
 Улежин, алкыш-быйанды
                         көп катап укканаар.

Төс јерде јаандарга
                         кезикте јай бербей,
 Јозокко, баштаңкайга
                         јол ачканаар.
 Эмчи кижинин эжигин
                         эзендежин ачып кирбей,
 Сүре ле бош јок деп,
                         бачымдап кайтканаар.

Улаганга келзегер
                         айылдап јүригер,
 Соңыркажып угар
                         куучын, байла, табылар.
 Қонторага киреле,
                         коп јайганды сүригер деп,
 Қокырлаган сөзиме
                         кезик улус тарынар.

Трибунага чыксагар
от-жалбышту сөзигер
Jүректерди жаспай тийип,
көдүринилү томылат.
Алты уулды жүрүмге
үдеген ада көзигер
Балдараарга карузып,
jүрегеер ачып, согулат.

Арсентий Васильевич,
бу өрбги үлгерлерди
Ак санаага жымырап
айдын түнде чүмдегем.
Улаган деп алтайда
өзүп жаткан үйелерди
Слерди тооп жүрзин деп,
алкап айдып эмдегем.

Көчүп жүрөр кызыл мааны
көп тудулган колоорго,
Мактын маанызы элбиреген
өдүп келген жолоордо.
Бу жакшынак жаңжыгу
ылдан жылга улалзын,
Өскө журттын жаандары
слерден жозок, тем алзын.

Азыраган ак малыгар
жасты жакшы күчтү чыксын,
Мал кичееген улузаардын магын
Кан-Алтайдын жоны уксын.
Укту эчки малыгардын
таакылузын кижн кайкаар,
Жакшы санаа-амаду
күүнигерди жажына жайкаар.

Албаты-жонды башкарары
женил неме эмес деп,
Марын алып иштегенеер
мактын төжин челдеп.
Табакка салган жуулу төш
ол жонордын күндүзи,
Чөгөдөй отуруп кожондоп берер
слерге чөйбө үндүзи.

* * *

Јуу-чак болгон жылдарда
кату ишке темигип,
Кокышев айылдап келерде,
кокырлажып кейигип,
Јайалталу башкараачы
јакшыны көп эткенеер,
Амадугаардын жылдызы
өчпөзине бүткенеер.

Эжигер алтынчы уул табарда,
телефон согуп укканаар,
Уул деп слерге айдарымда,
каран неге де кунукканаар.
Кыс баланың кееркемјизи
көзигерге байла көрүнген,
Шыңгырууш каткызы угулып,
чечектерге көмүлген.

Кыс балага солалзын деп,
арга јокто айтканаар,
Кем балазын солыйтан,
уулдарла билегерди байытканаар.
Кудай бербеген немени
канайдар деп јөпсинзеер,
Уул балдарды азырап,
неге комыдап күчсиндеер?

Чолушман жаар жол жазалза,
                                ондо слердин үлүгер,
Көл жанында жаткан жонго
                                жакшыгарды үлегер.
Слердин совхоз ылтам
                                кирелтенеи түребес,
Мал-ажаарды этке
                                табыштырзаар да түгенбес.

Азырал-аш жайканган
                                жалаңдараар элбек,
Албатының жадынын
                                жарандыраар деп санаа бек.
Балыктужул журт жаанаган,
                                барган улус таныбас,
Санаады улус жок болзо,
                                алтай журттар жаранбас.

Иш аайынча ачыныштар
                                болзо до удабай ундылар,
Санаа — журттың ээзи деп
                                сөстөр чындык угулар.
Тарынган улус бар болзо,
                                ундып койзын оң албай,
Бойоорго ло болушкан кижини
                                канайып жамандаар уйалбай.

* * *

Аймак Улаганга көчкөнүндө
слердин камаанаар база бар,
Улаганның улузына
жайылган эди јакшы јар.
Москвага барып туруп
Санаа бисти коралды,
Улаган деп тӱс јурт
кӱзибиске ле јаранды.

Санаа мынайып айткан деп
уккан улус айдыжар,
Санаадый тоомјылу кижиле
ас улустар андыжар.
Санааның айткан шӱӱлтезин
ајаруга албай канайдар,
Сӱстӱн тура калбас деп,
кем де оморкоп оны айдар.

Арсентий Васильевич,
слердин туза-камаанаар,
Эткен керегеер,
ачык-јарык санаагар,
Јажын-чакка албатының
јӱрегинде артсын,
Санаадый улус ас эмей деп
кереестеп, кийинде јон айтсын.

Бис ончобыс кабайдан бала,
Кижизек күүнис бар јаштан ала,
Кезикте андыш сөстөр айдадыс,
Керсү киленкей болзоос кайдарыс.

Јүрегисти јүрүм јара тартат,
Айтпаганыстыг ачузы јүрегисте артат.
Адыбыс албаты ортозында адалат,
Кезикте кенейте јүрегим кадалат.

Кезем сөсти кезе-быча айтпаган эмейис,
Уйады јок улуска удурлашпай јөмөйдис.
Албаданып үлгер бичип јөөжө јөөгөнди
Албаты кычырбай торт чөкөнди.

КАЗАР

1

Үнк, үнк деп күңкүлдеде үрген
Казар деп тайгыл сагыжымнаң чыкпайт.
Кичинекте ийттерди сүүп жүргем,
Je ондый ийт катап меге јолькпайт.

Ийнекти эмискен деп, энем арбаза,
Колына чичке корбо тал алза,
Энгирде айлымнаң элес эдип качарым,
Ээчий јелер јелбер Казарым.

Казар, Казар, Казарым дезем,
Кайда да болзо сунуп келер.
Ойноп бажын сыймап ийзем,
Ол көккп, көөрөп, кыңзып үрер.

2

Бис ол тушта оогош болгонус,
Чадыр айылда шакпырап конгонус.
Улустың ас-мас малын уурдаар
Уурчылар табылган, уур јылдар.

Бистинг Казар күчтү, тудаган,
Уурчы кирбегели биске удаган.
Казар ижемчилү, кереес каруулчык,
Ончобыс оны сүүйтенис карузып.

Оскө кижини тудалай берзе,
— Казар, токто! Чык! — дезен,

Куйругын суй салып јада берер,
Куучындашсан, ондогон чылап үрер.

3

Сан башка сагышту ийт болгон,
Андый ийттер Алтайда јоголгон.
Кижинин каран сагыжын сезер,
Арбадып чыбыктатса, ондоор, кезеер.

Аттыг ээрин алып салзан,
— Казар каруулда — деп јакып айтсан,
Ээзи келбегенче ол ийт јадар,
Кизи јууктатпас, үрер, тудар.

Этгү сөөккө ээзин сатпас,
Уурчы ырабаганча амыр јатпас.
Каруулдаган јөөжөзин коптолоп үрер,
Айткан јакылтаны кыйалта јок бүдүрер.

4

Бистин јеерен ийнекти билер,
Одорго таг эртен кожо барар.
Эжирде ээчип јанып келер,
Сагышту болгон кайран Казар.

Энем ол тушта ийнектер күткен,
Казарга бойындый иженип бүткен.
Малдын бажын јандырып торсыктаар,
Айдын түндерде бисле кожо борсыктаар.

Кышкыда Казарды колчанакка јегерис,
Оогош балдар отурып ийерис.
Казар балдарды чебер тартатан,
Түнде айыл каруулдап артатан.

Казарга иженип амыр уйуктайтаныс,
 Түнде түженип үргенин укпайтаныс.
 Ол кажаганга кемди де жууктатпас,
 Жагыс ла энем каруулданып уйуктабас.

Бир күн түнде Казар үрген,
 Энем чыгып аыктанган, көргөн.
 Кижн сезинер серемжилү неме јок,
 Кышкы жылдыстардың чогы соок.

Энем амыр уйуктап калган,
 Эртезинде кажаганның эжигин тарткан.
 Казар ээзине јалканчып калыган,
 Жуукада кандалган бөрү јаткан.

Казарды садыжып улустар келетен,
 Энем Казарды карамдап килейтен.
 Јүс салкой берзе албайтан,
 Садышкан улуска мынайып айдатан:

— Ол ийт кирелү кижинен сагышту,
 Акту бойыска тузалу, алкышту.
 Сок жагыс каруулчыгыс, солышпас кереезис,
 Түрени де јатсабыс, түңей ле бербезис.

Тодулда саң башка ийт бар деп,
 Казардың магы јурттарга јайылган.
 Акчага Казарды садып алар деп,
 Амадаган санаалар бүтпей кайылган.

Бир күн Қазар жылыып калган,
 Малың ээчип эгирде жанбаган.
 Қазарды кыйгырып жаағым талган,
 Жаман сезип жүрегим кадалган.

Эртезинде аралды тибирип кыйгыргам:
 Қаза-ар! Қаза-ар! Қаза-ар! Қаза-ар!
 Кару ийдисти карамдап кыйналгам,
 Жаш жүректің шырказын неле жазар?

Тындаланып турзам ийт кыңзыган,
 Эди-каным тыыдынып кызыган.
 Қазар күрдің алдында шыркалу,
 Кем де шоктогон, өлүми шыралу.

Бойы туруп базып болбос,
 Көдүрзе, таралжып, жыгылып калар.
 Ол сорбы жүрегимнен жажына жоғолбос,
 Кыңзып, көксинде шырказын жалаар.

Қазар удабай өлүп калган,
 Өзөк-буурым өзгүреп ыйлағам.
 Қазар жоқ деп санааркап жүргенис,
 Жакшы ийт деп ончобыс сүүгенис.

Қазардың сөбгін төңнің бажына
 Ороноғ казып, жууп койгоныс.
 Ол ийт сағымнан чыкпайт жажына,
 Качан да тутқан элигин жип тойгоныс.

• •

Бала тужымда баштапкы үлгерди
Көбүнөн чейилткен черилала бичигем.
Очөмик жарыткыштыг алдына отургызып,
Ай канатту жайаачым бичи деген.

Бажымда бадышпас санаалар айланып,
Эргектин бажынча жүрегим күйбүреген.
Жылдыстарды көслө көрөлө бичиир деп,
Энирги телекейге экчедип кимиреген.

Жылдарды ээчий жылдар өтти,
Бала күүним өчпөй өсти.
Эбелген сөстөргө эдим жимирейт,
Эмдигенче энирде эриндерим кимирейт.

ЭНЕМ ЛЕ АДАМ

1

Аткан огы јерге тўшпес,
Айткан сѳзин удаган шўўшпес деп,
Адам керегинде улустар айдышкан,
Ол кары да кижиге карузып болушкан.

Эдер-тудар да кижн болгон,
Эмди ондый эрлер јоголгон.
Эпчил, ус та болуп бўткен,
Ээр, куйушкан јепселдер эткен.

Адамнын алган эжи кўндўчи,
Аймактаг келген улусты кўндўлеер.
Јок, адам болбогон јаандарга кѳдѳчи,
Јамы да јок болзо, тоомјылу дешкилеер.

2

Аш-курсагы иргезинен ашкан,
Адам иштенкей улусла јарашкан.
Айылчыны ээчий айылчы тўжер,
Чакызында ээрлў аттар киштежер.

Малта тудунза тура да тудар,
Керек болзо сѳслѳ сѳгўп айдар.
Эр улус ол тушта айылдын ээзи,
Уй улус балдардын эрке энези.

Уй кижн айыл сакып ээлеер,
Эр кижн тапкыр, элик адып экелер.
Адам, энем ырысту, нак јаткан,
Энемнин ырызын јуу өлтүре аткан.

3

Баштапкы катап адам ла энем
Јаан Јаламанда тойдо танышкан.
Энем кеберкек кыс болгон ийне,
Кылык-јангы јалакай деп айдышкан.

Јаан удабай төрөгөн-туугандар
Качырып экелген Јаламаннаң кысты.
Кудалар таныжып чөбчөй туткандар,
Энем өтпөгөн он алты јашты.

Ойын-јыргал той өткөн,
Энемди Јиремей кайны үреткен:
— Ада-энемди бир јыл көрбөй јүреринг,
Алтай јан андый — бойың билеринг.

4

Энем өскө јуртка келип,
Озогы јаннын катузын билип,
Кезикте каран јаныксап јүретен,
Кайнынын айлына јалтанып киретен.

Таш таштаган јерде јадар,
Кыс бала барган јуртта јадар деп,
Ол тушта алтай улус айдыжатан,
Јурты чачылып айрылышпайтан.

Алтай жаңнын ээжизин билетен,
Энемнинг энези атту келеткен.
Энем жаңды буспаска жаңынган,
Јоон тыттыг кийинне жаңшынган.

Энем, турзагар деп, кыйгырза кайдар,
Јаң ондый да — энези канайдар.
Көрбөөчи болуп өдө берген,
Сүүген кызын түжинде көргөн.

5

Адам-энем бала-баркалу,
Мал-аш азырап, аң-куштап, аргалу
Јаткылай берерде, јуу башталган,
Адамды үдеп энем јашталган.

Адамнаң жаңыс ла самара келген,
Анда кыскарта мынайып бичилген:
«Канду јуунаң жаңбас болорым,
Балдарысты чыдадып шыралап онгорың».

АДАМНЫҢ ОЛУМИ

1

— Эзен болзын, эне Алтай — деп,
Эр кижн керес сөзн айтпай,
Канду жууга кирбес туру,
Оног өскө жүреги куру.

Адам атакага ичкери барарда,
Оштү пулеметло жуучылдарды кыарда,
— Жада тўжигер! — деп, жакару угулган,
Жуучылдар јерге јапшынып тымыган.

Адам жакаруны ондобогон бо кандый,
Айса анчы болуп үренгенн андый,
Кайыннын кийнине отурып јажынган,
Удабай јанында снаряд адылган...

2

Билинбес адамнын бажында шырказын,
Онын өлөр алдында шыразын,
Маглай деп жуучыл нөкөри көргөн,
Шырказын тагыырда жүзи көбөргөн.

— Күндлей! — деп кыйгырза, көзнн ачпас,
Ол Алтайна эмди бурылып јанбас,
Тыныжы уур, киркиреп угулган,
Нөкөринин жүреги чочып согулган.

Атака божоордо адамды јүктенип,
Јер тайанып үч бүктелип,
Полковой медпункка јетире апарган,
Адамды көрөлө, врач јакарган:

— Туура салып кой, ол јазылбас,
Јазылгадый улусты аргадаар керек.
Јуу ойинде врачтар санаазын јажырбас,
Сандарын кестирген улустар кенек.

Адам удабай божоп калган,
Манлай јуучыл күрегин алган,
Карындаштык сөөктинг орозын каскан...
Онойып куучындап аксагдап баскан.

ТААЙЫМ КАЙБААН

Кату төртөн жылдардын учында
Кайбаан таайым отурган куучында.
Энем улустан чеген сурап аскан,
Манзаарып ары-бери баскан.

— Кайбаан таайыг черүге бараткан,
Онызын ондо, оогош бараксан — деп,
Келиндер меге айдып жартаган,
— Алдыла өтпө — деп, энем жаактаган.

Таайым алтай аракыга калап,
Калганчы катап көрүшкен чилеп,
Коркышту комыдап кожондогон эди,
Ундыбазым деген алтай жеримди.

Кызыл энирде калганчы таайымды,
Адамдый сүүген күнимди, айымды,
Күрге жетире үдеп салганыс,
Кожонун тыгдап артып калганыс.

Таайым жагыскап кожондоп, кожондоп
Сала берерде, энем карыдажын ондоп,
Тракка жетирзебис кайдар деп айдыган,
Калактап, калганчы карыдажынап айрылган.

Жаан удабай таайым Кайбаан
(Өлүм оны не кыйбаган?!)
Амур деп сууга чөгүп өлгөн,
Садачы угы онойып үзүлгөн.

МИШЕК

Јуунын кийинде энебис биске
Эликтин чаабындый үни эдиске
Кара көстү карындаш сыйлаган,
Мишек деп уулчак кабайда ыйлаган. .

Бир јашту Мишекти бис
Уйуктадала, сомоктоп койотон эдибис.
Энебис каанда јайгы јалаанда,
Бистер јылагаш суунын јанында.

Эгирде келзебис кичинегеш Мишек
(Онын шыралап өскөнин не деер!)
Бозогонын јанында ыйлап турар,
Талкан, сүт, курут сураар.

Баланын ыйын токтодып, мекелеп,
Энебис келгенче ойнодып килеп,
Калганчы сүтти ого уратаныс,
Бойлорыс куру көрүп туратаныс.

Кезикте талкан урган баштыктыг түбин
Кактап ийзең, койу күкпүн
Боро чейдемнин үстине төгүлөр,
Мишек ичип, төжине төгүнер.

Курут јокто боро таш берзебис,
Ыйына чыдашпай кучактанып жүрзебис,
Мишек ташты туура чачатан,
Ыйлап көңкөрө јыгылып калатан.

Энебис иштең орой келер,
Бригадага үлеген аарчы экелер.
Бойы тойо ажанбас, куру,
Энениң жүрүми јенил эмес туру.

АДАМНЫҢ ЭНЧИЗИ

1

Адамның чечен кырлузы шыйралу,
Ээри, үйгени мөңүн кулжалу.
Ок-тарызы жаантайын кургак,
Кем оны уурдаган, албай сурап?

Эр кижининг энчизин, керес јеселин
Тоноп, шоктоп, айлын тинтирин
Озолодо кем де билбеген, сақыбаган,
Адам ол керегинде кемге де јакыбаган.

Байла эзен јанарым деп бодогон,
Јуу-чактын катузын орой ондогон.
Айса уулдарыма энчи болор деп санаган,
Андаган тайгаларыла јакшылажып атанган.

2

Евстафий деп јаржак јууга барбай качкан,
Адамның таныжы сомоқту эжикти ачкан.
Айылдыг ичин тоноп, чачкан, уурдаган,
Арка-тууга качкындап, туттурбай удаган.

Јаржакка кем де кап-чут туштаган,
Качкын тайгада андап-куштаган.
Көргөн кижиде адамның мылтыгын таныган,
Јаржактан јалтанып, унчукпай тымыган.

Јаан удабай миллиесе нйттерин тукурган,
Качкын јаржак истедип туттурган.
Јууга барала тыны үзүлип јыгылган,
Адамның энчизи анайып јылыйган.

КУМДУС КАБАКТУ
БИР КЫС

(Кожон)

Кумдус кабакту бир кыс
Кунугып мен дөөн не кбрөт?
Удура көрүп ийгемде,
Унчукпай неге өскөрөт?

Ару өнгжүк жаактары
Айдый жарып чечектейт.
Чичке кара кабактары
Серт эткилеп не чечектейт?

Көнгжү, көөрөм көстөри
Көрүп ийзем, жалт эдет.
Онын айткан сөстөри
Jүрегиме сүүш эзедет.

Кулузын коо чачтары
Жардына жараш жайылат.
Куучынын уксам, качарым
Изил, жүрегим кайылат.

Ырызы жаан кару кыс,
Ырамды неге кубулттын?
Jүрегимде ару сыс,
Jүрүмде эмеш кунуктым.

Кийик, ару жаражынды
Кичееп, сүүп жүрейин.
Жайыла түшкен чачынды
Жарадып мен көрөйин.

ТӨРӨЛИГЕР СЛЕРДИҢ АЛТАЙ ТУУЛАР

Түлкү бычкак бөрүктү уулар,
Төрөлигер слердин Алтай туулар.
Төбөгөрдөн жайылган чачактар торко,
Минген адыгар ылгым, жорго.

Элик бычкак өдүктү кыстар,
Слер көк тенериге көдүрилген кастар.
Алтай тоныгар эптү, апагаш,
Кабактарыгар кайчы канатту карлагаш.

Слерлер жоныстын кееркемжилү кебери,
Албатыстын салымы, келер бйлөри.
Кеберигер кадык, омок, чыгдый,
Менин айдарга турганым мындый:

— Ак-чек күүнеерди канат эдигер,
Жылдыстый ыраак амадуга једигер.
Барган јолыгарда баргаа өспөзин,
Ургүлји сүүш жүрегеерде өчпөзин.

Бала-барка азырап камыскан очогоор
Качан да сообозын, биригип ончогор
Бирлик ийделү алтай јон болыгар,
Төрөл тилисте салымыс ондогор.

Уйазын корыган мүркүттий јалтанбас,
Амадаган јолынаи туура алтабас
Болзогор, слерден ырыс качашпас,
Јүрегеер карузып јажына ырашпас.

КАН-КЕРЕДЕ

Кан-кереде, кан-кереде,
Каандык куштыг канады кейде.
Кан-кереде уйазы Кадын бажында,
Качан да кайылбас мөңкү тожында.

Кан-кереде, кан-кереде,
Баатыр кушта — баатыр ийде.
Ол алтай жоньстыг эрјинезин каруулдайт,
Качан да арыбайт, качан да карыбайт.

Кан-кереде, кан-кереде,
Калапту тартыжу болор бийикте.
Жоньыг эрјинезин корып албазаг,
Кадын бажында уянага јанбазыг.

Кан-кереде, кан-кереде,
Ийдег албатынын ат-нерезинде.
Караг тартыжуда болужар туулар,
Канла акпас алтай суулар.

Кан-кереде, кан-кереде,
Калыктыг эрјинези быжу јерде.
Качалагду дйлөр јууктап келзе,
Элдин эрјинези кайда дезе,

Кан-кереде, кан-кереде,
Кайып чык сен көк тегериге.
Кадын бажын айланып, оштүни сагы,
Табарза, јүрегин ойо чоки.

СЫГЫНДАР

Алтайдын андары астабаган эмей,
Анчыларга ачынып кородогонум темей.
Ан-куштарла алтай жер эмди де бай,
Алтын күскиде амыргылайт сыгын ай.

Таң эртен тайгага күн жарып тийзе,
Бир сыгын ыраакта сыыладып ийзе,
Экинчизининг үни удабай угулар,
Одоштой кайага жагыланып торгылар.

Тыгдалана берзең тынып-тынбай,
Откүре ыраакта угулып-угулбай,
Jүрегинге томылар үйеленген үн,
Анчы болзон адынды ээртеп мин.

Амыргыны алала узада тартсаң,
Тыгдаланып ичкери араайын жортсоң,
Тымык тайга ойгонып үн алыжар,
Кем узада чөйбөр деп сыгындар маргыжар.

Уур бедреген сыгын удура сунар,
Букадый бустап, өкпөлөнүп тынар.
Кайда барган үүрлү ойлок мыйгактар,
Арканы жолдогон айры туйгактар?

Үйезин улалтып сыгындар бустажар,
Мүүстери тенкейжиң сүзүжини туштажар.
Уурди блаажып кемизи эркидеер,
Онызы ойлок мыйгактарды ээлеер.

Эки жылга бичинбегем,
    ўкўдий ўргўлеп жүргем,
Эгирлер сайын иштенерге
    ак чаазында тоозынды ўргем.
Je жүрегимде не де жок,
    меем мелиреп эстегем,
Узак ойдин туркунына
    эрегис санаага кестиргем.

Улусты жазарга кичеенгем,
    je меге не де жетпеген,
Жайалтам тумандый кайылып,
    ўлгерлик мени жектеген.
Кўстөримнинг чогы өчўп,
    кўксимде кўрнў жылыйган,
Карып барадым эмеш пе деп,
    каран санаа кыйнаган.

Ўлгерлер чўмдеер ойлўрим
    ўдўп калган деп бодогом,
Жалку санаага ээледип,
    бош ойлўрдў соодогом.
Ўлгерлик керегинде сананып,
    бойыма бойым ачынгам,
Музанын эжигни токылдадып,
    эл-жўрегим ачыган.

АЛТАЙДЫҢ ЈАРАЖАЙЫ

Алтайдын јаражайы
Алтын-Көл, јакшы ба?
Қырлардын јаражын јайкаган
толкуунга тапшы ба?
Сениг тымыгынды јажына
каруулдайт Алтын туу,
Сеге кирип токынаган
Чолушман деп агын суу.
Алтын-Көл, Алтын-Көл,
алтыннан да јараш көл,
Алтын-Көлдин јаражын
кайкап көрөргө капшай кел.
Кан-Алтайдын көлдөрининг
эиг јаражы сен эмей,
Алтайдын үстинде улустар жүрет
јаражынды сениг билбей.
Алтын-Көл, Алтын-Көл,
сен кереес ле кеендик,
Күнчыгышта Байкалла
сен таайлу ла јеендик,
Сени катап көрөлө,
бөрүгим уштып эзендештим,
Ар-бүткенди сүүген
ырызымды улусла үлештим.
Алтын-Көл, Алтын-Көл
сен Алтайдын алтын кабайы,
Алтын-Көл, Алтын-Көл,
сен алтай јердинг талайы.
Көл јаражай кыс ошкош,
көрсөң көрөр күүнинг келер,
Јолыгарга јожып келзең,
јобогон бойынды килеер.

ҚАРУ НӨКӨРИМЕ
И. И. ОРТОНУЛОВҚО

Уур жылдардың учына жетпей,
Уйуктап калзам, ундыбазым сени.
Жең алдында сақыған жеткер
Жолымда жолыкса, жоктоорым сени.

Санааларды айладып бажына чыкпай,
Сала берзем, сананарым сени.
Ол тушта, нөкөрим, жажын сыкпай,
Отура түш кенейте эзедип мени.

Ар-бүткеннің мөңкүлік жаражын
Қайқап кубулгазын тармаға туттурған.
Жаражын, жаражын, Алтайымның жаражын деп,
Жайканып жағысқан шымырап отурған.

Өскөн жерінің сөбскөн-жыраазы —
Журукчыны кыйнаған шырказы, шыразы.
Оны канайып оңағ артық журайын,
Алтайым, айдып бер, алкыш сурайын.

Қыскашту-Ойық, Уч-Сүмер бажы,
Қадынды жараттай карағайлар шуулажы,
Алтын-Қолдин туманы, албатының санаазы —
Оның онтузы, шырказы, шыразы.

•
•

Кару нөкөрим, бис кожо жүрзебис,
Коронду согоондордог мени коруп аларыг.
Албаты учун атакага барзабыс,
Амбразураны бөктөй мен жадарым.

Нажылыгыс бистиг өйлөрдү өдүп,
Өскө үйелердин өзөгине томылзын.
Албатыбыс артабай корболонуп өзүп,
Ургүлжиге өчпөс отты очогыстан камыссын.

•
••

Түбек жолымды туйуктап аларда,
Алаатып турбай, айлыга апарган.
Эжиктеп, токылдадып, ээрежил келерде,
Эрликтин алдына эжигинди ачпаган.

Сакып болбой салым барарда,
Сагыжыс жарып каткырган эдибис.
Азузын ырсайтып кекенип ыраарда,
Ээрешпе, эмди бис экү дедибис.

•
* *
Jүрүмди бис экү коштой өткөнис,
Озолон, сондоп өрө өскөнис.
Jайалтабыс бистинг өчкөлөк эмей,
Өскө үйелер оюнг артык чүмдегей.

Качан бирде жылыып калзабыс,
Камыскан одыбыс ончолукты жылытпас.
Jүрүмниг жүзин журап салзабыс,
Jаныс ла алтай жоныс кереестеп жылытпас.

Жоныстыг алдында жолы, салымы
Кажыбыстанг ла камаанду, күреелей туралы.
Кызаланга кыстадып, жылыттыс жарымын,
Тартыжуда коротпой, кидим корып алалы.

АЛКЫШ СОС

Алтайыга бажырып,
Амадап жураган эмейинг.
Жаман көстөг жажырып,
Журугыгды суккан энейинг.

Жалакай, керсеу уул бар да,
Энези сүгүнбей канайтсын.
Уулында жаан жайалта бар да,
Улустар журугын кайкашсын.

Канча да жашты жажазанг,
Кан-Алтайыг санзаанга.
Канча да катап журазанг,
Кубулгазын кебери алдыңда.

Көкип көөрөп тө жүрзөнг,
Көгүс көрүмниг өчпөзин.
Журугыгды жастар жажарзын,
Жуукада чечектер өгдөлзин.

Жетире айтпаган сөстөрүм
Жеңилте экелзин жүрегниге.
Журуктар — сениг истеринг
Арчылбазын жүрүмде.

Алып жүр, кичееп жүр,
Аймаганча энегди.
Куучындажып, килеп жүр,
Айдып кайдан келгенди.

Энернин айткан алкыжын
Эңчейгенче ундыба.
Энелү кижининг јакшызын,
Эжигин ачсаң уткыр ла.

Айылчылар айлыга толот,
Кем келди деп ылгабайдың.
Оскүс-јабыс кирип конот,
Бай-јоктузын талдабайдың.

Алтыннан баалу эжин
Алты бала чыдаткан.
Јенгил эмес ижин
Јенг кӱдүртпей чылаткан.

Адааныңды алар
Ак санаалу нӱкӱрим.
Аластап сени алкаар
Айткан оның сӱстӱри.

Эзен ле јүр, нӱкӱрим,
Јайалта сенде јок эмес.
Күүни јокты ӱчӱрим,
Күрүмдер сени де килебес.

*
* *
Ыраак жылдарды жууктада тарттырып,
Ырызымды бедрезем — албатым өспөйт.
Өткөн жылдарды өзөгимде ойгозып,
Өткүрө көргөмдө, энем өксөйт.

Алды-кийним туйук немедий,
Алдырып жүредим ачу санаага.
Лотконду тенгисте жос кемедө
Жүзүп бараадым ыраак талага.

Күкүрт күзүрөп, жалкындар чыдырайт,
Күн жарып тийбейт, күн өлгөндий.
Табарган толкуга кемем чыкырайт,
Жутпа тенгис жудуп ийгедий.

Ыраак жаратта сомдолот солоңы...
Ырыска јединген Колумбтың кожонгы
Жүрегиме томылып, көзиме көрүнди,
Је чирик кемем ташталып, тенгиске чоңиди.

СҮҮШ ЖОК БОЛЗО

Сүүш жок болзо, үлгерлер чүмделбес,
Сүрлү жараш сөстөр түжелбес.
Санаа-шүүлте эптү айдылбас,
Коп угаачы оостор ачылза жабылбас.

Чечектерди ол тушта кемге сыйлаар?
Сакылта жүректө кайылып жылыйар.
Карузыш жок көстөрдө оттор ойнобос.
Уул кысты талдабас, кыс кемге де мойнобос.

Жүрек тегин болчок эт болор,
Акча-жөөжө энг кереес деп бодолор.
Очокто оттор жылыдып камылбас,
Жүрүмнинг учуры кубулып танылбас.

Амадап, жүткүп кем де жүрбес,
Сүүш учун кем де өлбөс.
Сүүш керегинде кожондор угулбас,
Жүректи ойкөп не де томылбас.

•
• •

Айлыма келеле талкан бастым,
Бала тужымды сананып бастым.
Арба базып терим чыкты,
Талканныг үстине тамчылап тўшти.

Куурган чарактар энемзип жытанат,
Очокто от то энемзип жытанат.
Терим тамчылап талканга кожулат.
Эжим талканду чай азып, собырат.

Лиген калажыс жарымдай тер деп,
Терлеп иштебезен, курсагыңа јединбезиг
деп,
Мен айлыма талкан базып ондодым.
Эжимди кенейте энем деп бододым.

КАДЫН ГЭС-ТИГ ЖАЛКЫНЫ

Кадын сууда ГЭС тудулза,
кемге туза, кемге тузак.
Кийик ан-куштарыска ба?
Лебрен агаш-тажыска ба?
Орооныстыг сууларында атту-чуулу
ГЭС-тердинг каршузы ундылза,
Жажын-чакка түбек түжер
Алтай јериске, амаду-јолыска.
Кузугы јок мөштөрдиг
кунукчылду ээн шуулажы,
Јемиди јок ан-куштардын
јемзеп сыйрылган табажы,
Кейи чыкту өзөкти төмөн
сыгыраган јыбар-салкыны —
Ол Кадын ГЭС-тиг ар-бүткенге
кайылта түшкен јалкыны.

ТЕМИР JYPEKTY БОЛОР БО?

Кадын суунын кејирин
бийик бетон бууп алза,
Артуда анданган чакпыны
тын алынбай тымыза,
Ар-бүткенди јалай согор
тыныжыла кичинек, јеек тенгис.
Јоксырап калар ол тушта
кеендик булун, Алтай јерис.
Кан-Алтайдын ан-куштарынын
райдан артык толыгын
Болор-болбос, бүдер-бүтпес
ижемјиге толыган
Улусты торт ло кайкайдым,
каршулу керекке коштонордо...
Эл-Алтайым деп сананбас
темир јүректү болор бо?

КАДЫННЫҢ ЭЭЗИ КАЛАКТАЙТ

Сымылты, Жайлугуш, Кадрин
Алтайдың алыс булуңы...
Нени эзедип томылды
шапкылу кыстың кожоңы?
— Кадринниң каскагы
кааны жоктың кереги...
Же Кадын ГЭС-тиң каскады
кал бойыстың тенегис.

Кадринниң айагында
сөөскөндү тайгада
Тош мөндүрге кырдырган
олжочылар кыйгыда.
Төөлөрдиг көксине кирип,
тынын алган алтайлар.
Ас-мас жоныста
аргаданар сүме бар деп

Иженип жүрзем, жүрегим
неге онтоп ачыйт?
Кадынның ээзи калактап,
айса жажын арчыйт?
Ак атту Алтайдың ээзи
жоксырап болуш сурайт па?
Кеен-жараш кырлардан
ырыс качажып ырайт па?

Чечен сөслө једикпестеристи
ачык айдар ой келди,
Чындык ойто орныгып,
санаа-тыныш јенилди.

Албаты күүнүн жарыдып,
    жаңыртулу өйлөр келерде,
ГЭС-тингу тузазын, жимегин
    бескелезе түбегин билдирер ле.

Алтайдын байлыгын кем астадат?
    Айдаг желбеген түш келди бе?
Андарды, куштарды, суучактарды жудуп,
    акту бойыска кекенди бе?
Je энергия керек деп,
    эдүге ылтам коштонбогор!
Jоксырап бараткан Алтайыс чучураар,
    жаманга калак баштабагар!

Орой сагыш алынып,
    отура түжүп калганча,
Чаканак жуук та болзо деп,
    шорлоп кийнинде айтканча,
Jaандардан жалтанбай
    жастыразын жартап айдаактар.
ГЭС деп атту тойбодымнан
    Кадынды корып алаактар.

Албаты-jonнын амадузынан
    башчылар байла кыйышпас,
Алтайдын салымын сананып,
    ол тушта комыдалыс баш ашпас.
Алаңзыбай жеристин
    жаражын келип кōригер.
ГЭС керек деп ачыркап,
    өйдөг артпай жүригер.

ЧЕЧЕКТЕП ЈАТКАН ЈЕРИСКЕ
ЧЕДИРГЕН ТУШТИ

Јайлугуштыг суузына
    ўркене чачкан чарагандардын,
Сымылтынын сынында
    сыылада эткен сыгындардын
Ач ўрени ўзўлип,
    астап јоголордон маат јок.
Алтай јоннын ортозында
    Сартакпайдый баатыр јок.
Кадын суунын, ар-бўткеннинг,
    јоннын јолы туйукталар,
Олорго ойто јол ачарга,
    Сартакпай баатыр, ойгон!
Слер кажы талада?
    Канча чакка уйуктадаар?
Эсен јўрген эл-јоныгар
    ийделў сўсти ундып койгон!
Капчалдарда кыстадып,
    сыктайт Кадын кайракан,
Коолдо таштарды коскорып,
    неге ачынып санааркайт?
Качан да Кадынга јол ачкан
    Сартакпайдын сабарын
Сананып комыдап, кожондойт по,
    кородойт по, карын?
Кайа-кырды ўзе согуп
    буудак бускан согооноор,
Кадын суунын казын тыгдап,
    карыгып отура конгоноор.

Жайым учкан кастарга
жастыра тийген таштараар,
Алтай жердин салымын санап,
сыгылган ачу жаштараар
Жүрегимди чокып тамат,
о Сартакпай баатыр!
Тартыжуда турушпай
түмен жоныс уйуктап калтыр!
Ама-томо кыйгырып,
албатыны ойгос, Сартакпай!
Чечектеп жаткан жериске
чедирген түшти, Сартакпай!

АМАДАП АДАДЫМ ОЙГОР УЛУСТЫ

Кучыйак, Гуркин, Анохин баскан
карагайларду чанкыр ӧзӧк.
Кадында каскад тудулза,
туманга тумаладар кайран ӧзӧк.
Калыктарга Кан-Алтайдын
эң быйанду толыгы,
Сени кӧрӱп јажым акты
бу јайгыда јолыгып.

Оору улуска эм болгон
чаганазып јытанган чанкыр кейинг
Канчаны ӧлӱмнен аргадап,
тынын алган эмейинг.
Оогош балдар јазылып,
су-кадыгы орныккан.
Чемет деп ооруга челдеткен
эди-каны торныккан.

Ырысту балдардын каткызы
мында катап шыгырабас,
Калинин кенейте тирилип келзе,
јаратта отурып амырабас.
Сибирьдинг эрјине тажынаг јараш деп,
Алтайысты Рерих айткан.
Сологылар керилген кырларысты
корып албас бис кайткан.

Экология деп эрмек-сӧс
эриндерден калас угулат па?
Эл-јӱрегисти эереп,
эне Алтайыска торгылат па?

Кадынның ичинде кайалар адылып,
каршуга жол ачат не?
Аң-куштардың жүреги
жеткер сезип качат не?

Ар-бүткени артагалакта
Алтайымды айылынып корыйын.
Аң-куштары жинлек-катка
тойынганын көрүп көбөрйин.
Алтай жердин кеендик булугына
тийишпегер деп айдарга
Амадап ададым ойгор улусты,
жаандар сагыш алынар ба?

ЈАЛКЫННАҢ
ОТ КАМЫЗЫП

ТАНЫШ КЕБЕРЛЕР

(Уўр ўлгерлер)

АРЖАН АДАРОВ

Карагуй терең кӱстӱрдин тўбинде
Кӱрнӱ жалбышту оттор кўйет.
Алкышту сезик бар айткан сӱзнинде
Караң жажытту жаркынла тийет.

Каткызы жакшы, жалакай кижин
Атыйланза кӱстӱри жаанап кажандайт.
Жаан удабай жабызай тўжўп,
Кичеенкей болыгар деп килеп карамдайт.

Сескир, шыраңкай жўреги сыстап,
Терең санаалу кӱгўсте согулат.
Канында эреен куйун куйулып,
Эреңис санаалар эмделип жогылат.

БОРИС УКАЧИН

Жүрүмнүн күүзүн жүрегине тартынып,
Жүрүмдүк үлгүрдү шымырап араай
Кайырлык бажынаң Москвага жетире
Магы жайылган Чылбак таай.

«Бездарный» деп жанжыгу сөсти
Жарамык сөстөргө колып айткай.
Жайалтазынын жаркыны өчпөс
Жазым жок сөстү Чылбак таай.

Эки колын эптү жайып,
Мактанып ийзе жөптү, аай.
Жүрүмдү кидим каран кайып,
Жүс жаш жаказын Чылбак таай.

ПАСЛЕЙ САМЫК

Курч көстөриле улусты үйтеп,
Кулукчылды жуутпай өктөмин көдүрөт.
Канады сыылап, бийиктеп-бийиктеп,
Jүрүмниг жүзин жунуп сергидет.

Ады жарлу француз жуучыл
Акту бойына кеберлеш эмтир.
Эпчил, кашуун, эреен, туучыл,
Тынган тыныжы экпиндү болтыр.

Сунуп-сунуп, шунуп-шунуп,
Кара жерле кадай базат.
Ийделү балтыры тыдынып, тыгып,
Айткан сөстөри жүректерди жазат.

БРОНТОЙ БЕДЮРОВ

Ары көрүп бараатса,
Алып кеберин тартынар.
Кезем көрүп сөс айтса,
Кезедүлү угулар.

Көстөрүн кылбыгып ийгенде,
Кирбиктер арјанда чок оттор.
Тидим тили тийгежин,
Эрмек-үни ойгорттор.

Албатынын адынаг
Айткан сөзи өчпөзин.
Тенгери чакыда адыныг
Ажындыра сескенин бичизин.

ШАТРА ШАТИНОВ

Каран карузып, каткырыжып јолыксаң,
Јүрегин неге де тыгыскып јымыраар.
Араай отурып айтканын уксаң,
Ай кулагыңа јүректинг кимирти томылар.

Јыдадый сөстү, јүткүүлдү эрди
Омок өйлөри кунукка тартат па?
Кызу үлгери алтай јердинг
Ажузында амыргыдый кычырып турат па?

Бийик күүндү, јайалталу үлгерчи
Јөөжөгө көңкөрө јыгылганды јыдалайт.
Аргымак мангында айабас үлдүчи
Кейди кезип, тартыжуда талайат.

АЛЕКСАНДР ЕРЕДЕЕВ

Кош аркадый кабактары жайылып,
Кадрининг тайгазында кем амыргылайт?
Сыгындардын үнин тыгдап кайылып,
Сындарла жортуп кем шоорлойт?
Сырымы алтай сысту нөкөрим.

Эликтин көстөриндий кара көстөрлү
Балдарга табыштакты кем таптырган?
Тогус жагы ай жараш деп,
Торгылта, томылта кем айткан?
Көрүми жажыт көөрөбөс нөкөрим.

Жантыс эдип, колын сунуп
Жаантайын таңкыны кем сураган?
Жаш балазын жалакай эркелеп,
— Ијијин, ијијин, баламды — деп, кем айткан?
Качаннаг бери кару нөкөрим.

ЭРКЕМЕН ПАЛКИН

Бичинчилердин кыбында төрдө отуруп,
Төп көстөри жылу чоктолот.
Астыккан санаага кезикте туттуруп,
Эрү жүзүндө күлүмжи жоголот.

Канча жылдарга каруулу иште,
Жаантайын басканаар жагыс исле.
Орой сагыш алынганар, жайалтаарды
кереестеп,
Жайым санаа бичинчиге кейдий кереес
неме деп.

Улгерчи жолым үстүгиш көбөрөмдө,
Слерге сергек күүним ачык.
Же нениг де учун слерди көргөмдө,
Селт эдедим жүрегим ачып.

САЗОН СУРАЗАКОВ

Алтай чөрчөк-тууяны шиндеп,
Жүрегин жүрүмнүн салкындарына ачат.
Ай-Түнүкинин жылдызы жаар мендеп,
Көрүми тереңжип, көбөрөп учат.

Жаан ученый, профессор кижин
Жаркынду шүүлтөлөргө канат берген.
Жүрегин түйметкен учурду сөстөрдүн
Оозынан ойгорто айдып билген.

Он колында октын сорбызы
Өткөн жүрүмнүн эрчимин керелейт.
Бай теректин корбозун жажарта
Ийделүү тазылдардан чык өрөлөйт.

КУУГЕЙ ТОЛОСОВ

Көгүс санаалу, көрүмдү күлүк
Жүрүмди өскүс өдүп келген.
Кылышты көстөринде жалкындар чагылып,
Көпти көргөн, көпти билген.

Күнниң чогы жүрегин жарыдып,
Чичке учуктый өзөгиле өткөн.
Ол учукла сезим согулып,
Бичничини ойгортып жүрегин жимиреткен.

Кара көстөрлү кару балдары,
Канаттары тынгуза, Каспа жаар учкулаар,
Ак куулардый айры колдоры
Жүрүмниң эжигин жүрексиреп ачкылаар.

ЛЫБАШ ҚАИНЧИН

Узун коркок сынын кӧдӧрип,
Удаган унчукпай турала айдар.
Ичинде кидим иштенип тургандый,
Кебери жӱрегиске кереес немедий.

Кӱлӱреп, кимиреп сӧс айтса,
Бескези уур, тоомжылу деп билдирер.
Экинур деп журтында бичинет пе, айса,
Эңирлер сайын унчукпай турат не?

Экинур деп журтта эмдиге болбогом,
Эрлери омок алтай дежет,
Экинурла мени та не колбогон?..
Санаамда анда аргымактар киштежет.

И. И. ОРТОНУЛОВ

Жайалтазы жаан керсү журукчы
Кырларды жаңыландыра журап салган.
Ак мөңкүлү Алтайында жорыкчы
Албатызынын төп кылыгын алган.

Мениң кеберимди келер ойгө
Кепке баскандый кем сыйлаган?
Ар-бүткеннинг жүзүн будугын
Жүрегинде керестеп кем ылгаган?

Жалакай кылыкту жерлеш ибкөрим
Жайгы жалкыннан от алган эмей.
Каткылу көстөринде, кабагынын учында
Жайалтаның чийүзи бар — жүректерди
сергиткей.

КАРАН КОШЕВ

Агару, ару санааның арјанда
Јүрүмге јүткүген јүрек согулат.
Ал-санаазы алтай јеринде
Шаңкай деп кожоңы јүрегине томылат.

Куркун канады оның тыгыйт,
Көк айаска көмүлип шунгуйт.
Отыгынаң оның от чагылат,
Аңылу санаазы албатыга јайылат.

Амаду бийикте, бийикте, бийикте,
Ого једерге јайалта табылар.
Эки иштиң ортозына ийиктел,
Ол тушта јүрегине от камылар.

*
* *
Каран кажыбыс ла макка амадайдыс,
Кайкамчылу үлгерликти сүүп санайдыс.
Канадысты сыыладып өчөмик жүрбейдис,
Каарып айткан сөстөрдү сүүбейдис.

Кереес кеендикти сөстөрдүн түбинең
Табарга бойысты килебеген эмейис.
Тагдак жайылган кырларысты көрүп,
Көстөрис жашталып турган эмейис.

Алтынан баалу жылдар өдөт,
Алтай үлгерлик өңжүп өзөт.
Келер үйелер тем алар бистердең,
Кеберис ол тушта танылар истердең.

* *
Сўмер кырларда сўнем артып,
Сўрим менин базылат эмеш пе?
Мўнгкўлер кебери кўзиме кўрўнип,
Жанар кўўним келет эмештен.

Тўжензем, бскўн жеримде жўрерим,
Ўлгўн энемди кўрўп сўўнерим.
Кандый жўреер эне деп сураарым,
Ўксўп, бксўп ыйлап турарым.

Кандый тын энемди сўўген болотом,
Айса жўрегиме кунукчыл толотон.
Кижн жўрўмде неге ачынбас,
Энемниг сўри жўрегимде арчылбас.

•
•
Кўннинг де аайына кўўнинг кубулар,
Улустыг көрўжинег база камаанду.
Көөрөмгө көксингде санаалар куйулар,
Жүрүмди өдөринг жакшылу, жаманду.

Жүрүмге өчиркеп ачына береринг,
Акты кара деп айдып ийеринг.
Жүрегинг өнгүрөп оорып турар,
Өчөш санаа көзингде күйер.

Эртезинде кўўнинг токынап калар,
Аай санаа бурылып кинчектеер.
Санаа ла жүрек тудуш эмей,
Санаа жүректи сайгыштайт килебей.

*
* *
Jүрүмде бойымды эптебеген эдим,
Элиме мен эби жок бедим.
Алтын тогыстың канадыла бичигем,
Айткан сөстөрдиг калабын билгем.

Тенексү немелерди тегелеп те жүргем,
Тегенектү санааларга сайдырып жүгүргем.
Тербезендий бажыма күл де ургам,
Телекейле базып тентирилгем, тургам.

Канадымды жайып өрө учкам,
Караны тайып, күнди ачкам.
Jүрегимди мөңкүлөрдиг тыныжы сооткон,
Эди-канымда эреен жоткон.

*
* *
Jүректин сулугын жуура тартып,
Кезикте оны бош салайын.
Уча берген уулдардан артып,
Кезикте токынап сананып алайын.

Jүрүмде бойымды бош салынбай,
Куркун канатту ичкери барайын.
Канадымды кестирбей, бош алынбай,
Бозогонын жанына жыгылып калайын.

Jүрексир, өктөм кижиге болгон деп,
Jүрегинде ол тушта сананып жүр.
Айткан сөстөри акту болгон деп,
Алдыңда тургускан амадуунды бүдүр.

Мен ълбѡзим, сала берерим,
Откѡн ыраак тала јаар.
Јѡректин кылдарына табарып келерим,
Јѡрѡмде ондый арга бар.

Мени десе ыраакта, ыраакта
Ырысту јѡрген деп сананып јѡригер.
Улусты ичинде улуркадып јѡрген,
Јаманы јок кижн дегер.

Ол талада јажыл мѡштѡр
Јаантайын ѡстимде шуулап турар.
Онойып айтсагар, кара кѡстѡр
Карузып меге ыйлап калар.

* * *

Алтайдын үстин күн кеелеген,
Айдында алтын ай ээлеген,
Аркаларын кийик андар тибирген,
Алтай јеримди амырап эбиргем.

Алтайымнын кебери јараш, кеен,
Албатызы меге таай, јеен.
Қара көстөрдө кару чоктор,
Қазан кайнаган кара очоктор.

Јеерен уйлар мбөрөшкөн энирде
Јеримнің табыжын тындап алайын.
Ас јонымнын адын көдүрип,
Айткан сөстөрін јүрекке салайын.

• • •

Санаалу үндерле музыкант ойногон,
Өзөгимде кылдарга табарып ойногон.
Чебер ойногон, чебер, чебер,
Көзиме көрүнгөн кару кебер.

Алтай кырлар айдында, айдында,
Ару күүни тыгда, тыгда.
Оndo сеге учурлаган кожогым,
Омок өйлөрим, салымым-коногым.

Күмүш күү канадын жайып,
Күндү Алтайга уча берди.
Жакшы болзын деп меге жагып,
Эбирip болор бо элдү жерди?

Күдүчи кемнен эпјоксыган?
Кандый кижиниң алдына сооксыган?
Соок тыныш кемнен тынган?
Кемниң кеберин көрүп жылынган?

Тайгага жүрзе азып билбейтен,
Кичесген малын азырап килейтен.
Балдарын сүүп бажын сыймайтан,
Арајанды айылчыга амзап беретен.

Ол кижиниң алдына жабыссынган ба ол?
Қаран јалтанып јажынган ба ол?
Кеберин көрзөм тууларга тартынат,
Айлына јанарга арчымагын артынат.

Уур базытту унчукпас кижиден
Жакшыны сакыба жалакай-иженип.
Онын көксинде чойдый санаалар,
Көзинде бычактыг мизи жылтыраар.

Жүрегинде кемниг де кара межиги,
Жүзинде көстөри жүректинг тежиги.
Орой энгирде ол онтоп турар,
Айактый чөбчөйгө аракы урар.

Ачузын жакшызынып ичер, ичер,
Көксинде күрмелген түүнтини чечер.
Жагыскан отурып билинбей калар,
Кара тамы карындажын алар.

• • •
Түндүк тагдак канадын жайат,
Түш жеримде бе айса мен.
Мунг солоны теңериде керилет,
Олордын ортозында жылдыстар түмен.

Кайкамчылу жаркынды ак кийиктер
Ажыктап уккур кулактарын сертейтет.
Апагаш карда тырмакту истер,
Күчтү белин шүлүзин кертейтет.

Анда өскө укту албаты,
Алтай чадырга түңейлеш айылдар.
Түктү некей тондорго кумунып,
Ийттерин жегип нөкөрим айылдаар.

Чанкыр кейди өкпөмө тартынып,
Чактардын түбидөн кожондоп барайын.
Арчымагыма бичиген үлгеримди артынып,
Алтыннаң артык оны баалайын.

Аргымагым мениң арыбас, сунар,
Жылдардын түби тыныжына тунар.
Туйгагының алдынаң от чагылар,
Толун ай төбөзине тагылар.

Темир тегее оны токтотпос,
Кожоңум кырларга жаңыланып турар.
Көстөримниң оды өчүп коктолбос,
Жүрегимди сергидип жаштар жунар.

Тенгистерис, талайларыс, сууларыс быјартыйт,
Тынган кейибис тоозындалып ышталат.
Јердин кыртыжына корон до шингийт,
Кижиллик кожондоп кӱстӱри јашталат.

Эне јердин тӱжинде јазылбас балулар,
Эмдебезе, кичебезе јаанап баалаар.
Кижиллик јерди јудадып киртидет,
Кирелте де дезе ээжилер энделет.

Ар-бӱткен кижиден коруланып болбос,
Кизи ачырказа болорзынбас, тойбос.
Ондый неме кижилликти тӱбекке экелер,
Учы-тӱби эс алынып ончозы некелер.

• • •
Октõм жүрегимди карайлада тартып,
Онжӯк сõстõрлӯ тала жаар ырайын.
Жүректи күйбӯреткен жажыттардын жартын
Жакшызынып улуска айдып берейин.

Алтай укту улустын жолында
Аржан суудый агып жадайын.
Адын адап, адазнын алып,
Алып баатырдый каруулда турайын.

Келип жаткан жылдарды тагдактап,
Кереес сõстõрди айдып койойын.
Тӯни-тӯжи кӯзнести канкылдап,
Сõстõрди сулайын, сулайын, сулайын.

Кажы ла кижини жангыс килеген,
Ырысты ончозына кемјип үлеген.
Кичеенген кижи мөрлү болот,
Айлынын ичинде јөөжө толот.

Јалку кижи ишти күчсинет,
Јакылта берзе јалкуурып јөпсинет.
Јетпес те болзо једерим дейт,
Этпес те болзо эдерим дейт.

Кезикте торт мойноп ийет,
Иш ле дезе күүнине тийет.
Јалку улус каран көптөйт,
Јалду ишти талдап көстөйт.

* * *

Мен жүрбеген, көрбөгөн ойди
Меемде мениң кем ойгортот?
Түнде орынга јада бергемде,
Уйуктаба деп меңи кем ойгозот?

Орō жүзимди көрбөс этире
Откүре бериндире кем иштедет?
Таң бозомноң эгирге јетире
Чақыда сооткон аргымагым киштейт.

Ай канатту мениң санаам
Јердиң үстин не эбирет?
Јүрүмде меге амыр бербей
Јүрегимниң ичин не тибирет?

•
•
•

Жүрүмде тӱс учурлар бар,
Ак-чек, сӱӱш, ижемжи, амаду,
Кижиде бу канчыйан бар,
Ырызы оноң сӱре камаанду.

Онын бирӱзини жүрүмде жылытса,
Кижининг кебери онуп калар.
Кӱстинг чогындый ару тутса,
Кӱп једимге једип алар.

Ондый улус чындык болор,
Јамаи кылыктар астап јоголор,
Жүрүмин кижии табына салдырбас,
Ол тушта ол неден де алдырбас.

Мен болбогон ыраак талада
Ырызын жылыткан улустар ыйлайт.
Мен кечпеген талайлар арјанда
Патриотторды фашисттер кыйнайт.

Жайым учун тартышкан учун,
Жакшы улустар тўрмеде отурат.
Жалбышту кычыру эткен учун,
Жаан оромдо жыга аттырат.

Каран кунугып олар отурбайт,
Қара террордон коруп коркыбайт.
Карануй тўндер кажайып кайылат,
Қалыктың жүрегине ижемји жайылат.

КАЧАН ДА УЛУСТАР ҚАРЫҚЧАЛ
БИЛБЕЗИН

(Уўр ўлгерлер)

*
* * *

Бир кижн качан да кожоғ укпаган,
Онын учун кожоғдоп кууукпаган.
Улустыг чырайынан көпти көргөн,
Жүрегинде сағ башка санаалар өргөн.

Энедег чыгарда ўскер болгон,
Эрмекти, сөсти ондобогон.
Кезикте кородоп жүреги оорыйтан,
Жүрүмде оны айлы корыйтан.

Бир катап кату учурал болуп,
Уулы онын жүрүмнен ыраган.
Кижн чойдый јудругын көдүрип,
Кийик үнле кыйгырып ыйлаган.

Санаа-күүннег аскап бир кижн
Жаркынду кожондоп јалакай көрөтөн.
Пол јунары — онын ижн,
Энем келбейт деп ыйлап жүретен.

Көргөн көстөри тегеридий ару,
Санаалар ондо ойнобогон.
Күчүктый көрүжн кижнге кару,
Је бойыннын жүрүмин ондобогон.

Кожондо дезе кожондой берер,
Айды-күнди тоолоп билбес.
Комыда дезе комыдап жүрер,
Је өлгөн энесн онын тнрилбес.

* * *
Беш баланың энези өлгөн,
Адазы ачуны амзаар кижи.
Беш баланың күни өчкөн,
Адазы эзирзе кыярайт тижи.

Балдарымды кемге де бербезим дейт,
Базынчыкка кайда да жүрбезин дейт.
Жаман да болзо мен адазы...
Жаш балдарына жалакай санаазы.

Беш балада он көстөр,
Эне деп эмди кем де айтпайт.
Сөстөр, сөстөр, сөстөр, сөстөр...
Же эрјине сөсти кем де укпайт.

• •

Јиит кыстыг буттары кунтураган,
Төжөктөг туруп базып болбос.
Салдым, јайым јүрүм ыраган,
Онын көстөринде јаштар соолбос.

Таг ла атса орынның үстинде
Јас келген деп көзнөктөг карайт.
Кунукчыл санаалар онын көксинде,
Ижемји бар ба деп көстөри сурайт.

Қарлагаштый канатту јиит тужында
Катап учпазыг деп канайып айдайын.
Туйукталган кучкаштый јүрегигди тыгдап,
Врач болбогон болзом кайдайын.

• • •
Jүректе кандый санаалар жок,
Jүрүмде кандый салымдар жок,
Ончозын сананып учына жетпезин,
Олорго канайып жакшы этпезин.

Качан да улустар карыкчал билбезин,
Түбектин канады жүрегине тийбезин,
Jүрүми улустыг ырысту болзын,
Jүрегине күннин чогы толзын.

Су-кадык улустар жүрүмде ырысту,
Оорыган-жобогон улустар сысту,
Түбектин кебери муң башка тун,
Ырыстыг кебери жаркынду күн.

Күмүш үндү когыр күүк
Агаш-ташту Алтайда эдет.
Албатым сүүген алтын күүк,
Чүми жок кожонгын жүрекке эбелет.

Билерим, тоорчык сүрекей кожончы,
Тогус үйени торгылтып ийер.
Алтай албатынын айтканын билзен,
Тоорчыктыг үни күүниге тийер.

Ару үндү алтын күүк,
Алтайыбысты айланып сүүк.
Алтайдан жараш жер таппазыг,
Артык кожонды мен укпазым.

* * *

Жылдыстардын чогына көрүп,
Жылдарым каран астайт.
Алтай кырлар көгөрүп,
Айагдарын меге жастайт.

Жонымнын жаңары жүрегимде,
Жолымда чечектер жайылат.
Улгерлер шымырап жүргөмдө,
Мөңкүлөр тожы кайылат.

Жүрүмнүн төс учуры неде?
Жүректин айткан сөзүндө,
Амыргынын үнүндө,
Албатынын күүнүндө.

Күүнгө тартылбай жүрелик,
Күскүбис бистин мөңкүлик.
Аргымагым ичкери сун,
Алып баатыр тудун.

• •

Јүрегимде улуска килемји бар,
Оны кемге де јондобойдым.
Күўни кату улусты канайдар,
Онызын кезикте ондобойдым.

Кату сөстөр менен де чыгат,
Кайра бурылып јүрегимди чагат.
Кылык-јаңымды ол түзедет,
Кату, казыр болбо деп кезедет.

Јүрүмде јакшыны ондобогон кижининг
Салымын, санаазын кудай билзин.
Јүректинг, чындыктыг текши ээжизин
Кереестеген кижини албаты көдүрзин.

•
•
•

Жылым кайалар чактарга турар,
Жылдар ологго не де эмес.
Жылдыстарга кӱрӱп улустар кунугар,
Жылдар десе элес ле элес.

Анда бийикте орчылагнын ортозыла
Адылган жылдыстый кем учуп барар?
Амадап жетпес санаалар ортозында
Албаты кемнин адын адаар?

Жаш агаштары шуулаган тайгада,
Аржан суулары адылган талада,
Аргымактын тибиртин кем озо тындайт?
Албатынын кимиртин кем озо айдат?

•   •
•   •

Јаш келинек јаш балазын
Јаагын окшоп јайкады.
Қырдан чыккан жагы ай
Јаражын оныг кайкады.

Јаш келинек јалакай,
Јаш балазын јайкагай.
Эжи оныг анчы эр,
Аннан адып јан келер.

Јаш келинек эрјинезин,
Јаш балазын эркелетсин.
Бистер туйка кӱрӱлик,
Билгир јӱрек ӱмӱлик.

*
* *
Ару кейди тартынып
Амадап жүрер күүним бар.
Күннег ийде алынып
Күчимди берер күүним бар.

Санаамнын ары жанында
Жалт эткилейт шүүлтелер.
Түби жок түдүн талада
Түрүлет ошкош толкулар.

Толкулардын табыжынан
Кожог-комыт угулар.
Жүректердин түбинде
Жүлүнге сызы томылар.

* * *

Тамырларым менин таркап,
Жер-тегерини өдө бергендй.
Тенистердин түбинде согулып,
Орчылагда типилдеп тургандый.

Улустардын меззине киреле,
Сапаа болуп эбелип тургандый.
Тыдынып согулган тынду жүрекке
Тыгыску ийде кожуп тургандый.

Улустардын ару көстөрүн
Чогы онын жарыдып тургандый,
Жүрегимде арттырган истеринен
Жүрүмнин учурын бедреп тургандый.

УЛАГАН ТҮЖЕЛЕТ

(Уūr ұлгерлер)

* * *

Ак туманы койылган
Ажуга тұжұп жашталдым.
Улустары кол сунган
Улаганга баштандым.

Көк теңери алдында
Көрүнип жадат көк тергее.
Қанча жылға мен анда
Қарузыжып нақ жүргем.

Ак сүмерлер чокторы
Көстөриме шингиген.
Улаганның отторын,
Улустарын сүўгем.

* * *

Мөңкү тошту кырлары
Жаркыңдалган жаан Алтай.
Канча жылга журтайла,
Не көчтим не мен жатпай.

Нөкөриме туштайла,
Жүрегим мениң сыстады.
Город жерди таштайла,
Жан деп санаа кыстады.

Албатызына тартынып,
Айылдарына кирерим.
Айлымның ичин артынып
Айса жанып келерим.

Көк тегери алдында
Көп лө санаа санангам.
Улгерчи болгон адымда
Жонног ийде алынгам.

Жолымда жолыккан улусты
Жобол-жоботтог айрыгам.
Жүрегимде бар сысты
Жүрексиреп ундыгам.

Өскө жерден көчөөрдим,
Жүрүм ондый, алдырбас.
Улаганныг улустары
Удаган мени ундыбас.

Челчушев Василий Лукиче

Бийик кырлар, ажулар
Jүрегимди сергиткен.
Кайдаар ла барзам, тажуурлар
Койтылдап мени эзирткен.

Эзирикте чалчыгымды
Таштабаган эмтирим.
Жакшы таныш кижимди
Айдып сыска кестирдим.

Откүре ичип ийеле,
Оксоп тегин не ыйлаар?
Жаңыс катап келеле,
Жастырып койдым, канайдар.

*
* *
Санин Исак Ивановичке

Қара-Өзбөктің қырларын
Қарап, байла, көп жортқон.
Жағымсқан конуп жадала,
Мајалайдағ да қорққон.

Алтайдың жаан ағчызы,
Алуларды да атқан.
Совхозтың уйчы-малчызы,
Қату ишке де қатқан.

Сениң айлыға киреле,
Седениңди жараттым.
Қожо ағдап жүреле,
Ал-сауаамды жарыттым.

* * *

Ак жаркынду Алтайга
Айылдап ойто келерим.
«Алтайым деп кудайга»*
Алкадып бажырып жүрерим.

Албаты-жонун айылдазам,
Алкы жүрегим сүгүнер.
Алтайаардаг ыразам,
Сүрим байла сүрнүгөр.

Аргымагым ардакта
Атана берзем једерим.
Ыраактаг слерди тагдактап,
Ырызым тартса келерим.

---

* «Алтайым деп кудайга» — А. Адаровтон.

Улаган деп Алтайдыг
Устинде бүгүн тун айдыг.
Улаганнаг ыраакта
Бичинедим тымыкта.

Бийик кырлар мында жок,
Мөңкүлөр мениг көзимде.
Мында албаты эмеш соок
Слердинг жылугар көксимде.

Качан бирде карузып,
Келерим слерге катандап.
Көстөрбөрдиг чогына
Жылынарым сөс тындап.

Бийик жылдыска учарга санангам,
Ого качан да жетпейтен эmdirим.
Албатынын ару айтпаган санаазын
Чыгара айдып болбойтон эmdirим.

Жолым жоннын ортозыла өткөн,
Жонжолой чечекке жолыкпас эmdirим.
Ак малын күткен, чечектер үскен
Алтай кыска айдынбас эmdirим.

Түмен жылдыстар теңериде көйлөзө,
Көстөрмө мечирткедий курчый берет.
Көксимде мениң санаалар түймезе,
Сагыжым жарып, сыным жеңилет.

Көзнөгимнен ай араайын карайт,
Кай чөрчөктөр меге шымырайт.
— Жедип болорун ба көк жылдыска?
Кижинин жүрүми сүрекей кыска.

Ыраакта кыскашту сүмер кажайат,
Башкөс божобос кожондор кожондойт.
Улустар уйкуда, улустар амырайт,
Жүрегим жүрүмди, улусты ондойт.

Сооро соктырган ийдим кангылдап,
Уйазына кирип унчукпай жажынат.
Удабай улуска үрүп канкылдап,
Ээзине буруумды ташта деп жапсынат.

Куйругын булгап кыгзып ийеле,
Арай да куучындабай айлана согот.
Ээзи ого ачынбазы билеле,
Куйбуурып секирет — ээзине соот.

Ээзинин айткан сөстөрүн ондоп,
Эрдиме де окшозо онын табы.
Уйуктап калала эмеш сондоп
Үрүп ийгенде, жүрегиме жакшы.

* * *

Кадын суузын жакалай басып,
Кармагыма балык илинбеген эди.
Жүткүгөн жүрегимниң шырказын жазып,
Сууларды кыйкап жүретен эдим.

Кеен кырлардың кеберин көргөмдө,
Керсүүм мениң көптөй берет.
Чечектү жалаңла басып жүргемде,
Жүрегимде түүнчек чечилгени билдирет.

Албатынын ортозына аруталган санаалу
Амадап ойто ло једип келедим.
Көстөринде отторлу, жүреги токыналу
Улустарга кереезимди айдып үлейдим.

Эне-адазы јок ѓскүстер
Бу јүрүмде эмди де көп.
Айтканы олардын ачынчылу сөстөр,
От төөн калы дезе — кезиктери јөп.

Јуук, кару улустар јокто
Јудругын түүнип, тижин тиштенер.
Јаш бойында јүрүмди шоктоп,
Јагыскап кижн кемге иженер?

Ѓскүс балдардын ѓзѓги ѓнгзүрек,
Ѓчѓп, ѓштѓп оларды айтпагар.
Шылынып сыстаар јинт јүрек,
Ѓзѓк-буурын ѓткзүре атпагар.

•   •
•   •

Јашкан карлар бороонтып жаайт,
Јас эмештен жууктап келди.
Мал ижинде улустарга күч,
Олорго кадаар түбек экелди.

Торныкпаган јаш кураандарга
Јажыл өлөгди кайдан алар?
Одор ачылбаган јаскы кырлардарда
Койлор көдүртип айса кырылар?

Күдүчиге качан јенил болгон,
Јайы-кыжы малыла кожо,
Јүрегине кезикте кунукчыл толгон,
Канайдар калганчы өлөг божозо?

* * *

Коо алтай кожоннын сырымы
Жүрегиме мениң шигип торгылды.
Комыдалду жылдарда албатынын жүрүми
Ол кожонноң өткүн угулды.

Амыр жүрүмде амыргы үндү
Албатым кожонун үспезе кайдат.
Кожончы кижин ару күүндү,
Кереезин кожондозо кееркемјизи кайкадат.

Козыр ташту кырларда тымык,
Кобылардын ичинде жылу, ыжык.
Тойлу журтта кожон чөйилет,
Жаңылгазы теңериге экпиндү чөңүлет.

Алтай албаты аракызын асканча,
Ак малын айдап кырларда басканча,
Күнчыгыш кырларда айылдажып жүргенче,
Күнбадыш жаар жорыктаарын сүүгенче.

Улустар жүрүмнүн марын алды,
Ус колдулар ундылып калды.
Алтай тилибис артап барат,
Кайа көрөрис астап турат.

Күннен күнге жүрүмис жаңырат,
Күнчыгышта кырларда амыргы жыгырайт.
Озөгисти сыстадып өткүн торгылат,
Жүзибисти кызыдып жүрегиске томылат.

ОИТО ЛО АЛТАЙГА КҮС
КЕЛДИ

(Уүр үлгерлер)

*
* * *

Тегери алдында алтай кырлар
Алтын жуурканла жабынып ийди.
Чакпыны серүүн чанкыр суулар
Кобыларды төмөн кожондоп акты.

Көк тегериде булуттар апагаш,
Көкип жүргендий жажына алдына.
Алтын бүрлү быжыраш кайыгаш
Амырап турдым сениг жаныга.

Көпөгөш кейдинг серүүн толкузы
Көксиме мениг толо берет.
Алтын-сары кайыгаш бүри
Айланыжып үстиме төгүлет.

Күски бийик тегери айазып,
Койу жылдыстар күйгүлей берди.
Олорды ајыктап оромло базып,
Омок тужым меге эзелди.

Јүрүмде јакшыны, јаманды көрүп,
Јүткүүлим мениң божобос эмтир.
Алтай кыстардыг ару көстөри
Јүрегиме шигиди, үстимде эгир.

Телкем тегериде тизилген жылдыстарды
Терип алгадый кырларга чыгып.
Көстөри тымык алтай кыстарга
Сыйлап бергедий сүүш чагып.

Кўски кўндер тура берерде,
Кўўним мениг' неге кубулды?
Алтын кырларга андап жүрерге
Акту бойымның кўўним келди.

Ағның ўни аркаларда жыгырап,
Ай алдында жагыланган болор.
Жылым кайалар ондо шыгырап,
Өзөккө тымык толгон болор.

Амыргы алып чөйбө тартсам,
Андар мени айлана базар.
Амыргылап ажулар ашсам,
Сыгынның ўни тымыкты бузар.

Соок кыштын тыныжы билдирип,
Сойоктор бажына кар тўшти.
Ат ўстинде соксондоп јелдирип,
Кўдўчи кунугып кўсти уткыды.

Јалаида эмди чечектер јок,
Ончозы онуп кургап калган.
Эгир кирзе эмди соок,
Јылу кўндер ырап барган.

Чарагандар эмди туунјыга јуулып,
Чакпынду кўлдўрдў ойногон болор.
Алтын кўлгў бел, туулы
Айланып ойто тўшкен болор.

Күс келерде жалаңдар ээн,
Алтын сүрлү ар-бүткен кеең.
Жүрегимди мениң токынал толтырат.
Айас күндерде мөңкүлөр жалтырайт.

Күски айас күндер серүүн,
Көөрөп учпайт көбөлөк, көгүүн.
Кырлар баштарын курчайт тымык,
Агаш аразында ыжык, ыжык.

Улустар өлөңгү эдип алган,
Айылдарына тартып обоолоп салган.
Узун кышка ончолоры белен,
Өйдүң өдүжи өгжүк, элен.

• • •
Күски аркала жагысқан базып,
Жүрегимди жүрүм, сөстөр түйметти.
Устимде бийик теңери айазып,
Көпөгөш талалар көксимди сергитти.

Агаштарда кургак жалбрактар шылырап,
Жерге жеңил айланыжып түшкүлейт.
Жүрегиме жалакай санаалар шымырап,
Жүрүм кыска, кыска дешкилейт.

Жүрүмде мен нени билерим?
Жүрексиреп, амадап неге келерим?
Төртөн жашка жетире жүрдим,
Нени билдим, нени көрдим?

ОЗОГИМДЕ КЫЛДАРГА ТАБАРЫП
ОЙНОБО

(Уўр ўлгерлер)

*
* * *

Канадымның эзини сени сергитсин,
Қатқырган кӱстӱрим жӱрегигди эргиссин.
Кӱнжиген жаркыны кӱксиге толзын,
Туштажубыс бистиг кыска болзын.

Жылдар ўстинге жылыжып ӱтсӱ,
Азыраган балдарыг чыдап ӱссӱ,
Билерим — мени ундып саларыг,
Қаран неге де кунугып каларыг.

Қарузып сананбай ундып сал мени,
Унчукпас, улуркак, «уурчы» немени.
Жӱрегигде, жӱзинге чийӱ артпазын,
Улустар сени жаман айтпазын.

* * *

Кеберинде жажытту чийўни таппай,
Кереестеп кезикте көрүп турадым.
Jүрегимде жажырган санаамды айтпай,
Кедер кылыкту сенең ырайдым.

Кемзинчек кеберлү керсү келинек
Кеберимди, сүүжимди ундыба, калак.
Бурылып келзен төрөл јеринге
Бууныкпа, ортобыс ыраак, ыраак.

Јаскыда чечектер чечектей берзе,
Јаражын талдап сыйлабас эмтирим.
Сеге амадап, сени күүнзеп,
Седен күүнимди өчүрбес эмтирим.

Алтай јерим ыраак, ыраак.
Анда мениң амаду кўўним.
Қара јолло каткырып базаак,
Јўрегиме шигизин сениң ўниң.

Эки јолдыг белтирине једип,
Эрмек-куучыныс ўзўлип калар.
Эки башка салым-јўрўм
Эки јаратка бисти апарар.

Комыдап, кожондоп јўрўмди ўтсўиң,
Јўрегинди чочыду сыс кеспезин.
Јўрўмде мени ундып салзаң,
Јўрегимде каран сеге бўтпезим.

* * *

Јаагында јаш кан изип ойнойт,
Изү тыныжыг мени өртөйт.
Биригип калган бистиң каныста
Кем де өскүзиреп кезикте өксөйт.

Кайда да кару, жуук киж
Калас кунугып сагыган эмтир.
Удабас јанып келер дежип,
Уйку аразында түженген эмтир.

Олордыг бүдүмјизин, ижемјизин буспай,
Эки башка јана берелик.
Кереес кижининг буурына баспай,
Кезикте көзине кемзинип көрөлик.

Качашкан санаа жүрегине табарза,
Кайттым не деп каран сананба.
Туйук санаалар туйуктап келзе,
Күскүнинг алдына күлүмжип жаранба.

Көксингле терең тынып ийеле,
Көзинди жумуп кезикте отур.
Оскө эрди, өскө кижини
Өнгүрөп сүүгем деп айтпай жүр.

Жүрүмниг, жүректин тату сыйын
Жүрексиреп ичкенис жаш тужыста.
Өйлөр, жылдар өткөн сайын
Өнгүп жаранар сүүш бойыста.

Оскө албатынын өгжүк келди
Озөгимде кылдарга табарып ойнобо.
Кожоным менин комыдалду эди,
Коот сүүжинди тамызып кыйнаба.

Ыраакта, ыраакта күнчыгыш талада
Ырызыг сениг, билерим, үзүлбес.
Сеге карузыган кижиге бар да
Эрикчелге жүрегин курулып кезилбес.

Сениг кееркемжилү кеберинди мен
Бозогоны алтазам, ундып саларым.
Алтай жеримде бийикте керилген
Солонгыга ородып уйуктап каларым.

Көстөри жаркынду, каткызы шыгыртту
Көөркийдин айткан сөстөри тыгыску.
Караң карузып меге көрбө,
Каткылу көстөринге мени өртөбө.

Сүүштин изү жалбыжыла тынып,
Сүр-кеберинге мени кыйна.
Сүмер туулардан келген бойыма
Аржан-кутук сүүжинди сыйла.

Тамырымда куйундалган канымның тебүзин
Тамзыктап сен ичип тынган.
Эки кижининг экпіндү сүүжин
Көрүп жылдыстар көстөриңи жумган.

*
* * *

Ак-жарыкта бир жүргем,
Айдар сөзимди айдарым.
Албатыны айса мен сүүгем,
Алтай жаңды жаңдаарым.

Күүнимде мениң күн бар да,
Күлүмји качан да эрдимде.
Амырап көрөргө ай бар да,
Алкыш келер энгирде.

Эр болуп бүткен адында
Эрјине адым аргымак.
Көп буудактар алдымда,
Көкип өтсөм меге мак.

* * *

Жайым деп жараш сӧс,
Жайым деп жарык сӧс,
Жайым деп жаан сӧс,
Жайым деп жаркынду сӧс...

Жайым деп кереес сӧс
Жажына мениң жүрегимде.
Жайым деп бийик сӧс
Мениң жакшы керегимде.

Жайым деп жажытту сӧс
Жаркынды карангуйды кезет.
Жайым деп сологы сӧс
Боро кӧстӧрдин кеземин үзет.

Улаган, Улаган, Улаган.
Менин бого келгеним удаган.
Тайгаларын сенин мөңкүлү,
Кеберин жүрегимде мөңкүлик.

Киштеринди кийгем, килтирегем,
Аңдарыңны эдин амзагам.
Адыңды адап кимирегем,
Ажуларыңды ажып жимирегем.

Мында ару, чаңкыр кей,
Кару сүйүген телекей.
Кеберинди көрүп тын алгам,
Кожондорыңды угуп тындагам.

* * *
Атыйланза кижн барды жегер,
Кызыл колыла чойды эгер,
Оштөгөн кижининг тамагына кадалар,
Бөрүдий согужып көстөри кандалар.

Мылтык алар, бычак алар,
Күчн жетсе жыгып алар,
Тынастап туруп тынына једер,
Кижн кандый кийик, кедер.

Көп улус түште көрмөзүн јажырып,
Түнде агыдып коркыду эдет,
Эрлик бийдинг алдына бажырып,
Карузына турбаска каран иженет.

* * *
Амадузы, жүреги, санаазы ару.
Акту бойыма јинттер кару.
Јүрүмнен жүректери чөккөбөзө кайдат,
Јаманга кем де баштабаза кайдат.

Өктөм жүректе өйкөш санаалар,
Туулган ийдеге јайым керек.
Јүрүмде кереестеп нени сананар?
Каран кыйналат јажу жүрек.

Јинт, жука кызыл эриндерин
Ачу аракы кезикте өртөйт.
Эди-канына от јайылып,
Өктөм жүректери өкпөөрип өксөйт.

* * *

Јаш агаштар ортозыла
Јагыскан базып тымыгам.
Кучкаштардыг кожогын
Соныркап соодол тындагам.

Кеен-јараш ар-бүткен
Келеримди сакыган.
Ак булуттар үстимде
Араай, амыр жылышкан.

Ышту боро деремне
Ырап артты кийнимде.
Чакпырттаг амырап аладым,
Чанкыр кейле тынадым.

Керектеримди бүдүрзем,
Кереестегеним ар-бүткен.
Амыраарга сананзам,
Алкышту эмей ар-бүткен.

* * *
Алтайдын агаштары астап бараат,
Јулукту тѳзине киреелер кадалат.
Сарјудый кезип тыттарды кырат,
Агаштар жыгылып састарга бадалат.

Ар-бѳткенниң ээжизи мынайып бузулат,
Ойдык јерлерде јуукалар казылат.
Јажыл бѳрлѳ агаштар жыгылат,
Кырлардыг кѳксине кѳнкѳлт торгылат.

Јаңы јылда улустар чибилер кезет,
Бу јакшыга экелбес, јѳрегим сезет.
Малталу агаш јаар ууланган кижиги,
Билип јѳр, ар-бѳткенде коруланбас ээжиги.

•
•

Көк теңери, сени көргөмдө,
Көпкө једер күүним бар.
Бийик-бийик кырларга чыгып,
Сеге јуук болзом кайдар.

Качан бирде јүрүмнөң ыразам,
Чечектү јалаң жаап салар.
Улустың күүнине јетпей калзам,
Тайгалар үстин ынаар базар.

Көк теңери, ару теңери
Көксимде мениң јажына артар.
Санаа-күүнине једери, јенери
Салымның учуры деп айалга јартаар.

* * *

Адам жуудан жанар ба деп,
Алдында мен белге салатам.
Агашка жипти ороп ийеле,
Айткан санаамды сананып алатам.

Отто коночыны кўлле азырап,
Кызыл жалбыштан кўзимди албайтам.
Жарчага одын кўйўп тызырап,
От то чарчалза санаамды салбайтам.

Белге тўшсе сўрекей сўгўнип,
Қара жолдорды казалап ўдўтўм.
Адамды сақып жўрегим тўгенип,
Жанып келер деп та не бўдетем.

Устимде күйет жаркынду жылдыстар,
Жолымда кожондойт жаражай кыстар.
Жолым менин кату, ыраак,
Жолдорды өдүп жойу бараак.

Жолой кайыр, мөнгү ажулар,
Кечүзи жок түрген суулар,
Устимде жаантайын көк тегери,
Улген кудайдын ару кебери.

Узун жолдордын учына жетпей,
Арымды дезем уятка түжерим.
Албатынын амадузын, жүрегин сеспей,
Андуга киришсем арымды түжүрерим.

*
* *
Түш јеримде энемди көрөлө,
Јүрегим түгенип сыстаган эди.
Улгерлер чүмдеп үстүгип жүреле,
Ундып койгон деп ыйлаган эди.

Јаан јылыту жүрегиме табарып,
Јажым агып јангыскан өксөгөм.
Энемниг көстөри ыраакта карарып,
Қарузып жүрегимди өртөгөн.

Қанайдар база, кату салымын
Сананарга меге јенгил эмес.
Азырап, чыдадып салган алымын
Албай барган жүрегиме эс.

* * *
Озөгимде менин кызу темир,
Көзимди јумала, кылдар чөйөдим.
Кызу кылдар кыйынду эмтир,
Сооголокто олорло ойнойдым.

Ол кылдарга салкындар табарат,
Чакпынду жүрүмде ичкери апарат.
Салымду санаалар ол кылдарда,
Томылар ба олор ыраак жылдарга.

Согоондый санаалар божоткон эдим,
Сооголокто сулаган эдим.
Алмазтый апту болгой не олор?
Айса јаскы суучактый соолор?

*
* * *

Көстинг суузын кем ичкен
Ундылбас кату жылдарда?
Албатынын жолун кем кечкен
Улустын жангын айдаарда?

Копторго, жабарга кем бүткен
Кожонгы ачу комыдалду жылдарда?
Койлорды кичееп кем күткен
Карындаштар, эрлер кырыларда?

Көстинг жажы ачу суу,
Амзаган беди омор оны?
Қанайдар база, канду жуу
Қалыкка каскан ороны.

* * *
Амадузы жарык албаты
Амыр журтап иженет.
Көкси тынып кезикте,
Көгөлтирим түнде түженет.

Бу шакпыртту жүрүмде
Чаксырайтан болбайсын.
Кемјип койгон кей ырыс
Кезикте келишсе албайсын.

Кийим, курсак бедреп,
Кидим олоп тартышта.
Аракы ичип эдиреп,
Айдыксап калар бир тушта.

*
*   *
*

Ак-жарыктаг ыразам,
Ады-чуум арткай не?
Жер алдында жыдызам,
Айтканымды улус ачкай не?

Жарындарга жимирт жайылып,
Жүректинг кунугын жаскай не?
Кара көстөр чоктолып,
Кару сөстөр айткай не?

УЛУ ПОЭТТЕРДИҢ САЛЫМДАРЫ
КЕРЕГИНДЕ

(Уўр ўлгерлер)

* *
Наталинин кылыгын каран жаратпай,
Коптордын ачу-коронына чыдашпай,
Ойгор Пушкин дуэльде аттырган.
Жайым керегинде жаркынду кожондоп,
Кааннын туйка сайгагын ондоп,
Оморкок поэт истедип бастырган.

* *
Калапту ўлгерле жүректерди кўйдүрип,
Кавказ жаар каанга сүрдүрип,
Лермонтов удаган жүрбезин сескен.
Жиит поручиктин кўзинин чогына,
Алтыннан баалу алкышту тынына,
Оштөнгкөй күйүнчек нөкөри жеткен.

* *
Элбек орус чөлдөрүн сүүген,
Жүрегинде эреен сүүш түүлген,
Есенин деп поэт элди кайкаткан.

Өзөгинде жазу кылдарды серпип,
Өдүм сөстөргө өкпөзүн сергидип,
Бойы буунып ол кайткан.

*
* * *

Орооныстың магын телекейге жайып,
Оогош поэттерди оморкодып, жайап,
Маяковский эрчимдү жүрүм жүрген.
Тенери үндү, теректий сынду,
Калыкка быйанду, кайадый тынду,
Поэтти адынар деп кем билген?

*
* * *

Санаазында алтын өргөөлөр тудуп,
Жүрүмнүн тергезин тагдакла будуп,
Байрон жаркынду кометадый өткөн.
Төрөлинен ырайла өткүн кунугып,
Көрүлөргө көмүлип, көстөри тунугып,
Өскө ороонды жайымдап өлгөн.

*
* * *

Он жети жаштуда ончозын ойгортып,
Жүрүмгө өчөжип, жүрегин өйкөдип,
Рембо Парижде самгарап торологон,
Сананып таппас үлгерлер бичип,
Салымга өчүркөп, талайлар кечип,
Шорлу негоциант* болуп божогон.

---

* Негициант — коюйым.

• •
Кожон күүлү үлгерлер чүмдеген,
Жаркынду күндү Шотландияны сүүген,
Роберт Бернске ырыс качашкан.
Сүүген кыстарына сүр үлгер учурлап,
Жүрүмде бойы жоксырап, чучурап,
Айы-күни эрте ашкан.

* *
*
Жалтанбас летчик, поэт Экзюпери...
Жажына амдаганы, сүүгени — теңери.
Жүрегинде улустыг планетазын сурулаган.
Түндеги учушта ижемжи жоголордо,
Жүрүмин минуттар, секундтар тоолоордо,
Самоледн бийик жылдыстарга уулаган.

* *
Кезикте кородоп, кезикте бууныгып,
Кезикте кейигип, кезикте кунугып,
Алтай поэзияны Кокышев өңжүткөн.
Албатынын магын жеңил көдүрип,
Акту бойымды амадуга көкидип,
Салымы качажып жүрүмнөн ыраган.

Қара көстөрлү карузыган јоныма
Қаран сүүжим мениң өчпөс.
Қайыр кырларда каранты јолымда
Баргаа өлөңдөр, байла, өспөс.

Јүрегимди јылдыстарга чачкан учун
Айса болзо албаты ундыбас.
Айткан сөстөр чоқым тийбезе,
Ак чаазынды чоқырлаарга турбас.

Уйелик јүрүмниң үзүлбес учуры
Кереес сөстөрдө, керектерде эмей.
Јүрүмде улуска, бойыска бүтпей,
Јүрегис чөкөзө, јүрүмис темей.

• •

Жерлик, кийик жаркынду салкын
Косторинен кыстын көксиме урулган.
Карап көрөримде, жалакай жалкын
Жүрегиме тийерде, оорып курулган.

Ол кыс жараш, омок эмтир,
Орой деп санаа оны кестир.
Кийиннен жүгүрө бергедийим,
Бу сүүш эмес, өскө дейдим.

Сүүш деп неме жүректи ээлезе,
Сүүгени сакудып чечектү келбезе,
Ачык-жарык күүн жайнаар,
Өскөзи керек жок деп ойкоп кыйнаар.

* * *

Кару кижининг алдына бийиксинип турбайын,
Jaан кижининг көзине жабыссынып көрбөйин.
Уч экчелик калыпка изүү сөстөр урайын,
Улгерчи адымды мааныдый көдүрүп көөрөйин.

Кара сагышту улустын көзине кадай көрөйин,
Агдып айткан сөстөрүн ажынбай угуп алайын.
Ачынчылу үлгерди жүзине таштап берейин,
Лудругымды түүнүп, керек болзо керейин.

Суузаган кижининг жолында суу болуп агайын,
Лүреги өлүп калганнын жүрегине от чагайын.
Эң артык нөкөриме эл-жүрегимди ачайын,
Эркини жок кижиден эптежип болбой качайын.

Ак-жарыкка эмеш жүрерге турбай,
Ак-жарыкка база кем жүрер улай.
Бүгүн кижиге тирүү, эртезинде жок,
Өчүп калар качан бир көстөрүстө чок.

Каткырып, кожондоп, сүүнип жүрөле,
Канадыбыс жаркындап кайыбазыс сүрө ле.
Карыгыш, санааркаш, кородош то болот,
Нөкөрлөрис жүрүмнөң бирден жоголот.

Ачуны амзага астабас, түгенбес,
Оны кирелеп ичип турбай.
Тирүү жүрзе кижиге неге иженбес?
Не отурың, нөкөрүм, чөбөчөйдү толтырбай?

*
* *
Jүрегимле көп кан агып өткөн,
Jүрүмде күүнимди куйундалтып көөрөткөн.
Улгеримде онын эрчимдү тебүзи,
Эдимде эреен соктыгу изүзи.

Кеендикке амадап кереестегем жылдарды,
Серпигем өзөгимде сезимдү кылдарды.
Санааларга бастырып жажым да сызылган,
Мөңкүликтин бозогозына индигип жыгылгам.

Агаш бозогозын жеңил алтагам,
Мөңүн бозогозына индиккен эмтирим.
Алтын бозогонын алдына бажырадым,
Алтап болбозымды айтпай жажырадым.

Төгериде жагыс күн,
Эгир кирзе жагыс ай.
Алдыбыста жагыс жер
Айлаткышта айлангай.

Жүрүм жагыс, өлүм жагыс,
Жылдар дезе үзүлбес,
Мендей-шигдей жүрүп жадыс,
Жүрзе неге иженбес.

Сткөн жүрүм жиргилжин,
Келер күнди кем билер?
Көстөресте сургулжын
Өчсө кунук экелер.

Тоодык деп кижинин тогус уулы
Куйакту жуучылдар болгон дежет.
Тогус келиннен чаптылар туулып,
Кан-Алтайга таркаган дежет.

Кичинек уулы Маскачак деп кам,
Маскачактын уулы Суркаш деп адалган.
Суркаштын уулынын ады Жиремей,
Жиремейде төрт уул болгон эмей.

Канду жуудан төртүлөзи жанбаган,
Оштунин огы оморды кыйбаган.
Бирүзинин ады Күндлей — адам,
Күндлейдин уулы мен эмей — Байрам.

Ак-жарыкта албаты
Аңдышпай амыр жаткай не?
Ичи күйеген улустың
Иргезинде жылан бөлгөй не?

Кижин болгон адында
Кезикте кирелү неме эмтир.
Мен ле деп санангылаза,
Меези жыдыр неме эмтир.

КИЛИНГ КАРА КОСТОРДИНГ ИЛБИЗИ
(Уўр ўлгерлер)

*
* *

Кижининг жүрегин сүүш толтырза,
Жүрүм кандый јилбилү, ару.
Сүүген кижининг јанына отурзан,
Кебери, ўни кару, кару.

Эренис санаалар ундылып калар,
Эрке карузыш олјолоп алар.
Кижининг базыды, санаазы јегилер,
Јалагда ого чечектер эгилер.

Тенери, телекей јаркынду деп билдирер,
Ырызын кижини јажырбай сүүнер.
Атка минзе, кожондоп јелдирер,
Сүүген жүрек согулып түгенер.

*
*
*
Яш тужымда јараш кыстарды
Јүрегим тыгыскып сүүп туратам.
Эмди жүрегим катап сыстады,
Эзендешкен кыска нени айдатам?

Балкашка бадалган изине карузын,
Јолдың јанында унчукпай турадым.
Ол кыстың јаражын, арузын,
Кеен кеберин кезикте јурайдым.

Кайкамчылу неме: карып отура
Канайып катап сүүдим эмеш.
Ол кыс меге жолукса, удура
Күлүмзиренип өдөр жалакай, жерлеш.

Сүрлү кеберин кееркемжи толтырат,
Көстөринде керсү чоктор жалтырайт.
Кара килин көстөринде илби,
Унин уксам, куулгазын икили.

Жүрегимде сүүштинг кылдарына табарып,
Улай ла удура туштазан, кайдарыг.
Жалакай, жажу сөстөрди табарым,
Жакшы ла жүр деп жажытту айдарым.

Ак чырайыңды көрүп тургамда,
Акту бойымныг жүрегим курулат.
Айса мен јнидиркеп тургам ба?
Айса јнит өйлөрим бурылат?

Сүүшке ончо үйелер баккан деп,
Тегин эмес айдышкан эмтир.
Мени сениг кийинигең баскан деп,
Керсү үүреге кезикте јетир.

Канайдар база, калганчы сүүжимди
Качан да сен ундыбас болорың.
Сен керегинде тўжеңген тўжимди
Куучындап берейин: кунукпай жүреринг.

*
* * *

Јаагында јажытту күлүмји барын
Јалакай көрүп сеспеген дебе.
Јүрүмде сеге туштадым, карын,
Јүрегин сыстап санааркаба јибе.

Сүүдим деп сеге айтпаган да болзом,
Сүр-кеберинди кереестеп жүргөм.
Јаркынду кыбында јангыскан конзонг,
Јажытту санаа болуп киргөм.

Билерим, сениг күүниг ару,
Күлүмјинг меге карудаг кару.
Мен јиит эмес, онызын канайдар,
Оның ачузын кемге айдар.

* * *
Ыраакта жүрзег ырызынды ычкынба,
Орой туштадым деп ичинде ачынба.
Керсү күүнүндү кереестеп жүрген
Кижги бар деп сананып үрен.

Ондый санаа жаманду эмес,
Ол кижги омок жүрегине эс.
Жүрүмис коштой өтпөс тө болзо,
Жүрегибис согулган — онызын ондозон.

Өскө кижиге сала берзег,
Кеендик кеберин жүрегимде арчылбас.
Качан бирде жолыгарга келзем,
Эгирде сенин эжигин ачылбас.

* * *

Јенил буттарын јерге тийбей
Эзендежип менин јанымла өтпө.
Карузыжыс бистин канайдар: темей.
Јүрүмис өскө, өскө, өскө.

Салымыс башка, санаабыс јаңыс,
Санааркап јүрзөбис, кемге туза?
Сенин алдыга энгиледим јабыс,
Өскө сүүшке туштабазым база.

Јүрүмнин ачузын јүрегиске тийдирбей,
Јүре берелик ыраакка, ыраакка.
Јажытту сүүжисти кемге де билдиртпей,
Јакшылажып јүрөрис пе јажын чакка?

Ак арчуулла кара чачыгды
Араай, чебер тартынып алтырың.
Меге туштайла кара бажыгды
Төмөн түжүрип кунугып калтырың.

Неге кунуктың, кайран көөркийек?
Жүрегинге жүрүмнүн салтары жетти бе?
Устинде будакта сыйкылдайт көктийек.
Каран санаанды ол сести бе?

Карузыш толгон тала жаар
Канатту куштый уча берелик.
Бөктөп салзын бисти ынаар,
Оңдо экү эшсинип жүрелик.

*
*   *
*

Ай араайын чыгып келзе,
Алтайга күмүш чогы төгүлзе,
Сеге туштаарга баспайтан эмтирим,
Айдында үниңди укпайтан эмтирим.

Қарагуй кобының ичинде жадып,
Кезикте сеге туштап турадым.
Қаткылу көстөриң күүнимди жарыдып,
Қачашкан чылап менең ырайдың.

Қанчын омок јинт болзом,
Қуругып кийниңнең баспас эдим.
Эмди менең кеберим бозом,
Сени сананып бичинедим кидим.

* * *
Кеберигди сүре ле эске алып,
Кетежип кийнигнен жүгүргедийим.
Ал-санаамды сеге салып,
Айдын түнде үшкүргедийим.

Јиит тужым ыраап та калза,
Јилбиркек жүрегим өчпөгөн эди.
Колтыктажып кожо базаак па айса.
Улустар коптошсо керек беги.

Сени көргөмдө нениг де учун
Селт эдедим жүрегим ачып.
Айткан сөстөрүм менниг чын,
Јүреини јолыга чечектер чачып.

* * *
Лүрегимде мениң сүүштинг јулугы,
Акту бойымда салымнын сулугы.
Андый да болзо сүүшле тынадым,
Агару, ару күүнге тартынадым.

Қару кыстың күлүмјизин көрүп,
Лүрегимде сүүш катап өрийт.
Керес кеберин ундыбас турум,
Көстөрин көргөмдө өзгирейт буурым.

Јажытту күлүмјинг јаркындый меге,
Јажый бердим карузып сеге.
Қара көстөрингнин отторы суркурайт,
Қалганчы јылдыстый күйүп тырқырайт.

Айлар, жылдар өдүп барар.
Айылду-журтту болуп каларың.
Мениң сүүжимди, айткан сөзимди
Меке деп эжиге айда саларың.

Јүрегиме кару сениң кеберин
Јүрүмде качан да карыкчал билбезин.
Качан бирде айылдап кирерим,
Обөгөнниң мени карузыган дебезин.

Мениң сүүжим ару болгон деп,
Айдып берзең артык болор.
Эмди ончозы арчылып јоголгон деп,
Айтсаң да јүрегинг тыңыскып согулар.

* * *

Алтан айры жолдын белтиринде
Качан да мен каткырып тургам.
Женил жүктенчик јинт белимде
Јүрүмди билбес бойым отургам.

Кажы јолло барза артык деп,
Каран эренис санаага бастыргам.
Жажыт уулдарды озолоп артыктап,
Тайкылып жыгылгам, ачыгам, јастыргам.

Улустар меге ийттерин тукурган,
Јүрегиме кан кулчуктыра соктыргам.
Алдымда эмди јангыс ла јол,
Базар ба мени јолымда јобол?

Көөркийни — кижн, ого биле, ырыс керек,
Je сен — ару, ару јажыл бай терек.
Бу јүрүм сего јүрүм эмес, бил,
Амадуунды кестирбе, «албаты — кызыл тил».

Оскө санаага качан да болзо тартып,
Өзүмдү јүрүмде өткөн изинг артсын.
Олүм келзе, оны јалтанбай уткы,
Оч курыба јүрүмде, өйкөш санааны унды.

Чындыктыг көзине чике, кезем көр,
Сен бойын чындыктыг кебери.
Поэт — сен јал мөнгү сүмер.
Устигде сениг көк тегери.

* * *

Сеге түбек балдарыңнын көзиле көрөр,
Сеге өлүм эненнин көзиле келер.
Уйиң кезикте өскө кижидеп бодолор,
Узе ле неме туйук, узе ле ээн болор.

Бис, поэттер, поэзиядан өскөзүн сүүр учурыс
жок,
Өскө немеге күүнис тартынар жангыс жок.
Тартынып калзабыс, эренгистелип калзабыс,
Өлүжиреп калар эң бийик амадубыс.

Поэзия, мен сениң өскүс уулың.
Чыдаарым ба сеге эрлү баатыр болуп?
Күчим, ийдем, күүним чыдажар ба?
Жайалтаны меге кудай берер бе?

Эиндий ээлгир, јундый јенил
Базытту кыстын алдына эгил.
Қара торко көстөри омок,
Јүрегінде оныг јажытту сомок.

Сомоктын јүлкүүри јүректің түбинде,
Јакшынак уулдың јаркынду күүинде.
Чебер сүүшке чедикпес ачылар,
Чектеген шүүштинг алдына јабылар.

Јүректің сызы сүүшке јазылар,
Јалакай окшожып јарашса базылар,
Ару, јымжак тергее сакыыр,
Артканын айтпай токтойын, акыр.

Акчага ачап, астамчы улустар
Аргалу, кирелү амыр јаткай.
Колдыг күчиле иштеп алдым деп,
Комыдап кезикте карамдап турбай.

Дүрүмниг жүзинде муи чырыштар,
Ончозын тоолоп күчим јетпес.
Недег улам болгон чийү деп,
Карап көрзөм чаптык этпес.

Түндүктен үстиге түбек түжер,
Кижиниг түбегин кем үлежер?
Ырыс болзо үлежерге јакшы,
Түбекке түшкеиниг јолы тапчы.

• • •
Күр-көксимде күркүрейт чакпын,
Айса анданат теңис, талай.
Эмезе ондо күкүрт, жалкын,
Салкын, салкын, салкын улай.

Бийик кырлардың чакпынду суулары
Биригип калтыр мениң көксимде.
Жер-телекейдиг төрт теңизи
Ойноп турат кезикте ондо.

Күкүрт-жалкын көксимде адылат,
Кабыргаларыма кайдыгып, көстөримде
чагылат.
Салкындар, салкындар, салкындар эреен,
Салкынның тискинин тударга үрен.

*
* *
Жаркынду канатту жайачылу санаам
Жакшыны улуска жайып үлезин.
Айткан сөстөрүм бойыма карам,
Албатынын адын адап килезин.

Жинт тужымда көөрөм болгом,
Жүрегиме ару амаду толгон,
Сүүнгем, сүрнүккөм, кунуккам, бууныккам,
Жылдызым жылыганда астыккам, сыныккам.

Эр темимнин эрчими көптөп,
Канаттарым кейди маказырап кезет.
Жаркындалып күйгөн жылдысты көстөдим,
Жүрегим жүрүмнин жажыттарын сезет.

• • •

Јүрегимде мениң өчүрилбес օрт,
Кօстօримде ончозын ондогон от,
Улустардын меезинде чийүлерин օт,
Ол эмезе үлгерди чүмдебе торт.

Јօргօмօштинг уйазындый санааларды тибирип,
Јүрегим кезикте коркыдуга борт,
Гордийдинг чиймүзин кеспей чече тартып,
Македонскийдинг кийнинег мактанып јорт.

Одүп калган օйлօрдօг эмдигизине кօч,
Кօксинге, кօзинге кօрнօтибезин օч,
Келер օйдинг түби дօөн ай канатту уч,
Кара чачту бажында санааларыг курч.

• *
• *
Жайыгын энем кайдаар этти не?
Жаңы ӧйлӧр келгенин сести не?
Агын сууны ажарынып кечти не?
Жүрегин онын не кести не?

Илүде турган кийис жайыкка
Энем агару алканып көрөтөн.
Жүрегинде Алтайына сүүжин жайкап,
Жүзи жарып ырысту жүретен.

Же бир күн жайык жок болуп калган,
Энем неге де санааркап отурган.
Мен сураарымда, ол та укпаган,
Тагкылап отуруп, унчукпаган.

Кеберимди кезикте кубултып ийеле,
Туулып јаткан үлгердин учурын билеле,
Ак санааның эжигин алканып ачайын,
Кажы ла сөсти карамдап, курчыдып учайын.

Бир јолдыкты табала, экинчизин экчейин,
Үлгердин канады санаа деп төкпөй-чачпай
бичийин.

Үлгердин јүреги согулзын деп ого тыныш
берейин.

Үлгер сүрлү болзын деп сүртүп оны кеелейин.

Кубулгазын күүзин улус угуп јилбиркезин,
Улус оны сүүзин, улус оны чеберлезин.
Ай канатту куш чылап үлгер канадын јайзын,
Јүректерди тибирип, јердин үстин кайызын.

•
• •

Јүрүмди кечип кезикте көбрөп,
Кезикте индигип кородоп, кожондоп,
Улгерчи жүрүмди жүрегиле сезет,
Чеберлебейт бойын жүрүмнөң кезеп.

Јүреги ачык бастыра салкындарга,
Анчада да јакшы, јарык санааларга.
Ол кереги јок немеңен кеендикти эзейт,
Албатыга јаркыңду жүрүм күүнзейт.

Улусты качан да јакшыга баштап,
Алтын үрендерди јолына таштап,
Улгерликке амадап ичкери јүткийт,
Ондогон, тоогон кижини уткыйт.

* * *

Блюхерден ала Жуковко јетире
Јууларда турушкам деп бир кижн айдатан.
Аксандап, тынаастап арга јогын көргүзип,
Јаантайын менен келип спирт сурайтан.

Мен ого спиртни кезикте бичип беретем,
Бели, буды оору деп килеп ого бүдетем.
Киленкеймди билеле, ол амтажып بازیган,
Онызын билип алала мен тыг ачынгам.

— Ары чык кедери, аамай-түлей! — деп
айткам.

Аргазы јок кижиге ачынып мен канайткам.
Кару адам, акаларым канду јуудан келбеген,
Катыс, кары ол кижн каткырып оны билбеген.

Алу андардын терезин кереестеп,
Албааны, борсыкты, түлкүни керектеп,
Улустар ийттерге, кискелерге жетти,
Түктү ле немедег бөрүктер этти.

Аңчылар тайгаларды тибирип базат,
Агдап билбестери аркада азат.
Шүлүзинди эжигине экелип кынжылайт,
Жердин аңы деп килебей кыйнайт.

Жакшы кийингенде жаман жок,
Жакшы кийинген кижин ток.
Жүзүн бөрүктер, көк жарамас!
Же Алтайдын андарын кырага жарабас.

Кӧс кылбыгар ак-жарыкта
Кӧк теңеринин бийигин.
Акчалу болзон жорыкта
Акту бойын кейигип.

Астамчы болзон акчангы
Апарып сал кассага.
Ичинде каран сӱӱнип,
Иженип жӱр, ичпей тур.

Кенейте тӱбекке тӱшсен,
Кеен телекей ол бойы.
Ачу кородоп каларын,
Акчаны кысканбай турарын.

* * *

Жаскы күннинг чогына
Жажара берди агаштар.
Ыраак, жылу ороондордон
Жанып келди кучкаштар.

Энир кирзе серүүнди
Эди-каным тартынат.
Калыг кары кайылып,
Карарып көрүнген жер тынат.

Алтай кырларды жаңыландыра
Кожондоп ийер күүним бар.
Же ажыктап турзам айландыра
Абы тымык ар-бүткен.

Сары чӧлдӧрдӧ казак келининиг
Каткызы мениг јӱрегиме шингиди.
Кийими онын кара килигнен.
Тӧӧзине минеле мантада берди.

Малахай бӧрӱгин јантыйта кийип,
Сыр јелишле чӧлдӧрди эбирет.
Оныла кожо каткырып, кейигип,
Учурта берер кӱӱним келет.

Казак ӧбӧгӧни кымыс ичип,
Кыйын јатсын кийис айлында.
Сары чӧлди сайакла кечип,
Келин сӱӱген эрдин койнында.

* * *

Тышкары жагмыр, тышкары жут,
Узүги жок жааштын табыжы үргүлү.
Тымыкта тамчылар тыйтылдап
шыгырайт,
Журттарда туралар тунук уйкулу.

Жаан городторды эбирип келдим,
Өчпөс отторы көзиме көрүнөт.
Деремнеге келеримде ыг-шыг,
Ойто ло жорыктаар күүним келет.

Боро күлгө бастырып отурганча,
Тенери түбиле жорыктаза жакшы.
Акчазын карамдап айылда отурганча,
Ак-жарыкты эбирзен айлын тапчы.

Алтай күдүчининг кебери алтай,
Азыраган, кичееген малыла бай.
Жалакай кылыкту, көстөри төп,
Өскүрген, өңжүткен балдары көп.

Албаты ортозында јозокту, јарлу,
Төжинде ордендер, медальдар суркураар.
Јенил эмес ижи колхозына мөрлү,
Ачык-јарык куучындап каткыраар.

Қыйышпас, кысканбас, болужайын деер,
Қара бажы кажайганча ак малын кичеер.
Малы өң турза ороонго кирелте,
Олорго учурлалар калганчы берилте.

Кезикте мениң көстөрүм көмбөлтип,
Кестенкей, кезем улустарды жуутпайт.
Кату улуска удура түнеертп,
Кару улуска сүйүнип кунукпайт.

Жүрүми, салымы үрелген улустар
Жүрегимде арчылбас истер арттырат.
Литтер, оогош балдар — шулмулар
Жүрүмди сеспей жүрексип каткырат.

Кайдаг көрөр, кем-кемизи
Качалан, түбек айса сакыйт.
Олордын көзине жүрүм илбизин,
Түбекке ле түшпегер деп жүрегим жакыйт.

Түни-түжи күзүреген аэропорт
Жүзиме мениң жаркынын чачат.
Канаттары сыгырган калапту самолет
Көк айаска көдүрилип учат.

Лирменчи чактың кайкалы, жүзи
Жаан аэропорттон жарт сезилет.
Суркураган суйман самолеттор күүзи...
Келер өйлөрдүн кебери эзелет.

Тенгери кунгүреген телкем а ропорт
Уйку бербеди меге түниле.
«ТУ» деп таңмалу самолетко отурып,
Жана берерим тенгери түбиле.

*
* * *

Бокчуков Јанјинга

Ачу ашка бажымды сукпайын,
Амзап берзен ачаптап тутпайын.
Эмеш астан ууртайын,
Айлу-башту јуртайын.

Иштенетен ижим бар,
Энчү кару эжим бар.
Эки-јангыс малым бар,
Эркелейтен балам бар.

Ичсем ижим јада калар,
Эжим мени арбап салар.
Неге де јединип болбозым,
Акыр, ичиш токтозын.

Меге жүрүмде көп жедишкен
Жакшы да, жаман да.
Көп улусла сөс билишкен,
Жаңгарлуу да, жабарлуу да.

Алтай жердинг үстине жүрүп,
Бажыргам да, багынгам да.
Жүрегимде санаалар шүүп,
Кунуккам да, бууныккам да.

Алдымда мени байла сакыйт
Ажулар да, артулар да.
Кару энем түжимде жакыйт,
Каралатпай аруган ла.

* * *

Кааза чадыр айылдың ичинде
Карганак чайын азып собырат.
— Көрзөг оны, көөркий көлчинди — деп,
Оскүс уулакты умчылап азырайт.

Јаштан ала ак малын кичееген,
Уулакка карузып эркелеер, килеер.
Уулы ого самара бичиген,
Удабас билезиле айылдап келер.

Город јерде јаткан уулына
Нек-сактан једиштирер керек.
Олөг эдип келет јылдың ла,
Эт керек деер, эт керек.

* * *

Јүс јашка јетире жүрбезим,
Онызын јарт јакшы билерим.
Айса чактыг да учын көрбөзим,
Је тымыкта бичинип кимиренерим.

Эткеним мениг ас та болзо,
Јүректіг түбинде јүлүнге табарзын.
Алтай тилдин өдүми, өзүми
Айткан сөзимнен јарт танылзын.

Эртен-сонгзын деп иженип жүредим,
Алтай тилим деп амадап турадым.
Иженер керек — жүрүмис улалар,
Ады-јолыбыс ундылбас, адалар.

Агаш-таштың тазылы жерде,
Аң-куштардың жемиди жерде.
Курт-коңыстың тамзыгы жерде,
Албатылар тазылы база жерде.

Эне жер, өскөн жер, жажыл жер,
Ургұлжиге оны кичееп жүрелик.
Қанча чактарга камык үйелер,
Жеристи айлыс деп айдып өзөлік.

Агаш-тажысты, аң-куштарысты
Астатпай атомноң қорып алалы.
Өскөн, чыдаған, өлөтөн жеристи
Өскө үйелерге энчилеп салалы.

Ырысты, түбекти тегнен үлежип,
Жүрерге байла жаман эмес,
Кару балдарысты жүрүмге үйдежип,
Сакып жүрери жүрекке кереес.

Ондый ойлор жедип келди.
Удабас экү соксойып артарыс.
Энелерис бистинг санаама эзелди,
Онойып эмди бис отурыс.

Жылдар торт ло элестеп өдөт,
Кайда эмди жинт тужыбыс?!
Балдарыс чыдап жүрегисти көөрөдөт,
Ырысту ла жүрзе кайдат деп санайдыс.

* * *

Јүзүн өңдү чечектий көстөрлү балдарды
Сен жажына үредип таскаган.
Жакшыга баштап кереес жылдарды
Өткөнин карандыра сеспей де калган.

Сенин үреткен балдарың эмди
Айылду-журтту амыр жаткылайт.
Айткан сөзүңди, алтай тилиңди
Ундытпай сеге алкыжын айткылайт.

Экинчи үйени эмди үредип,
Энелер ырызын — балдарды кичее.
Баштактанып ийгенде оорды кезедип,
Ыйладың не келеле айлыңа кече.

Тенгериде жылдыстар текши күйгелек,
Айдын чогы Алтайга тийгелек.
Тынган кейим ару, чагкыр,
Тыныма тудунбай амырайын акыр.

Көзимди ачсам телекей кеен,
Көксиме-журалат онын кебери.
Жүрегим менин өктөм, эреен,
Устимде чагкыр, ару тенгери.

Ажыктап турзам — айландыра кырлар.
Алтай улустын жаткан жери.
Кырлар, кырлар, кырлар, кырлар,
Сүүйдим бала тужымнан бери.

* * *

Улустар копко макатып кӱйлӱзӱ,
Жӱреги кӱйбӱреп соныркап кӱӱрӱзӱ,
Кӱрӱргӱ-угарга чӱкӱмжилӱ кезикте,
Айткан сӱстӱри аалга сезикте.

Жӱрӱмде ологго не агару?
Жӱреги ологдыг неге кару?
Бийик санаа, канат жокто
Кижининг кирлӱ жилбӱзи копто.

Оозын ачып опсыркап турза,
Ондый кижидеги кандый туза?
Тескери тарткан кылыгыс жабыс,
Тегелеп болбозын шымырап алыс.

* * *

Агару Алтай, сен тымык, амыр.
Устинде ару солоңылар керилет.
Чалындарың тосток, чааптарың кадык,
Сыныңа чыксам санаам јенилет.

Тайгаларың анду, агаштарың коо,
Эңчейген каргандар табыланып шүүйт.
Чаңкыр бүкте чаңкыр обоо,
Јниттер койнына уйуктаарга сүүйт.

Јаландарда чечектердин јаражын
кайкайын,
Қажызын ла сыймап, үзүп јытайын.
Бу мениң сүүген кару Алтайым,
Јүрегимде оны јажына јайкайын.

ОНЫЛА ОМОРКОИТ АЛТАИ
ЧУМДЕЛГИ

(Уўр ўлгерлер)

Бичиичилер Туулу Алтайда көп,
Атту-чуулу деп јанызы адалган.
Онын өлүми жүрегимди өйкөп,
Өзөк-буурым өнгүрөп кадалган.

Кандый ўлгерчи эрте барды!
Көгүстү, омок, санаазы жарык.
Бичиген ўлгерлери, туујылары артты,
Жүрегимде эмдиге карандыра карык.

Алтай албаты, уулыгар ыраакта,
Ол өлбөгөн, тирү эмдиге.
Каткырган үни ай кулагыста,
Өлбөс онын эткен кереги.

*
* * *

Ырызы јаан јайалталу ўлгерчи
Алтай албатынын кереези болгон.
Ак санааны албатыга үлеечи,
Ончо јоныбыс оны тоогон.

Кеберкек чырайын кереестеп көргөнис,
Оморкок поэтти ончобыс сүүгенис,
Калагыда каткырып кожо жүргенис,
Онын адыла поэзия жөөгөнис.

Эмди ондый кижн табылбас,
Эрмеги, кокыры жажына ундылбас.
Кенейте үни угулып келет,
Оскө санаалар ырап энделет.

Кокышев келген деп табыш угулза,
Журтта улус көйлөй беретен.
Кокырлу үлгери клубта торгылза,
Колчабыжу, каткы жызырай беретен.

Жуулган улустыг жүстери кызыл өрт,
Көстөринде жылбилү оттор күйгүлеер.
Поэт болзонг жүрүмди от-жалбышту от,
Орозбайды шоодып Кокышев кейигер.

Улгерлерде алтай жүрүм, улус,
Каткымчылу учуралдар, једикпестерис.
Јажыт јогынаг јаркынду айдылар,
Јүрегиске томылар өскөн јерис.

*
* *

— Байрам, ончозын озоло — деп,
Омок Кокышев кокырлаган эди.
Айлыма мениң айылдап келеле,
Айткан анекдодын ундыбагам эмдиге.

Кайкамчылу сөстөрди та кайдаг табатан,
Бичинип, иштенип билерим деп айдатан.
Отурып уксаң каткыга таларың,
Ару санаалу артып каларың.

Жаантайын сергек, жалакай, киленкей
Жаркырада каткырып жаныста туратан.
Ого көрө өскөлөри кестенкей,
Кокышевке жолыксаң жеңил тынатар.

*
* *

Кайран үлгерчи, жайалталу бичинчи,
Кандый жаан жылыту жүрегимде.
Ол поэзияны сүйүп, сулап жүрөөчи
Айтканы кереес, болушту жүрүмиме.

Межигин көдүрүп жажысты төккөнис,
Шырказы онын жазылбаган эмдиге.
Жаңыс алтайда жүргенис, өскөнис,
Оныла оморкойт алтай чүмделги.

Кару балазынын жанында сөөгине
Уйеден үйеге үлгерчилер келер.
Амадап сүүген Алтай жеринде
Айткан сөстөри жылдысты күйер.

*
* * *

Чалчик Ангчиновичтин, өскө таныш
улустын
Кебери чаазыннан көрүнип келетен.
Кандый бир кижинин кылык-жагын
Кайкалду шоодып журап ийетен.

Көрүжи өдүм, көбөрөжи жаркынду
Поэтти албаты канайып ундыыр.
Айткан сөстөри оңбос сыркынду,
Ого сүүжибис өчпөс, тыгыыр.

Онын эткен керегин улалтып,
Тымык түндерде уйкумды ундыйдым.
Алтай кырлар ыраакта ынаартыйт,
Анда астыккан бөрүдий улыйдым.

Алтай жерде айу көп,
Андар, куштар толтыра.
Күс келгенде тийиндейт
Эр удустар бастыра.

Кудай берзе алты айры
Сыгын турар алдында.
Эниргери табылап
Жилик жириг одуда.

Келишпезе айлыга
Ат арыган жанарыг.
— Аң-куштар астаган — деп,
Арга жокто айдарыг.

Апагаш айдын түн болгон,
Айылдан чыгып мен тургам.
Jүрегиме ару кей толгон,
Алтайдын јаражына алдыргам.

Күскү ошкош кӧлдӧрдӧ
Күмүш чоктор ойногон.
Ӧдүп калган ӧйлӧрдӧ
Ӧскӧ тужым ойгонгон.

Қанчын јнит кайран уул
Қаткырба меге сен кӧрүп.
Музага мен эм кул
Кӧзиме кӧрбӧ сен кӧӧрӧп.

Экпинделип, эреенделип эмдиге токынап
болбойдым.
Санаа-жүрүм салымымды үлгерликке
колбойдым.
Жүрегим сергек болзын деп, салкынга удура
тудадым.
Ал-санаага алдыртып, арбадып та турадым.

Эр болуп бүткөн адында эгилерге меге күч.
Баатырдыг да алдына багынып мен турбазым.
Бийик санаа канады көстөрүмдө менин курч,
Жети башту жеек те тоссо, жолымнаг мен
кыйбазым.

Аргымактыг тибирти сөстөрүмнөң торгылат.
Аргымактыг жүреги көксимдө менин согулат.
Ама-томо кыйгырып, буудактарды өдөдим.
Жети катап тирилип, жети катап өлөдим.

Бу жүрүмдө мен үлгерликтин өскүс уулы.
Бай теректинг алдына бажырып ла аларым.
Кажы ла сөслө, үлгерле катап жарыкка туулып,
Жүрөктерде, керектерде томылып мен каларым.

*
* *

Алдымда мениң ак чаазын,
Увчукпай удаган отуразым.
Айландыра тымык тўн.
Нени айдарым мен бўгўн?

Тирў ўренненг кылга ۆзۆр,
Кылга ۆзۆр, жўрўм тۆзۆр.
Жакшы сۆстө алкыш бар,
Жайалтада жажыт бар.

Алдымда ойто ло ак чаазын,
Санаалар жайаган ак чаазын.
Улўўмди ўлешкен ак чаазын...
Ўстўгип жўрейин канчазын.

БАЖАЛЫКТАР

Сай-Солоң кожоңы	5
Сай-Солоң комыды	7

ЭНЕМ ЛЕ АЛТАЙЫМ

«Уўрлик ўлгерлерим ўи алыжат...»	10
«Арту сууларга көмө соқтырып...»	11
Кижиге каршуунды јетирбе	12
«Мөнкү тошту ажулар ажып...»	15
Уулым база ла мен чилеп јастырат	16
«Адам јуунаг јанбаган...»	19
Бабан кам	20
«Кырларда кызыл маралдар чечектейт...»	23
Улегем	24
«Тенери түбинде булуттар түрүлди...»	27
«Мен сени сүүгем...»	28
Судур сөс	29
Чике-Таман	36
«Алтайымды санансам...»	40
Алтайдың агын суулары	41
Чолушман суузыла кан аккан	42
Чолушман суузы ээлү суу	43
Башкуш деп суу	44
Чолушман бзөк јараш јер	45
«Алтын-Көлдү көрбө...»	46
«Артыбаштан башталган...»	47
Алтай Парнастыг бажында	48
«Ич күйгенинг јыланы...»	49
Карган јылкычы	50
Төп улустар	62
Түбек	64
Арсентий Васильевич Санаага ачык бичиген самара	66
«Бис ончобыс кабайдан бала...»	75
Қазар	76
«Бала тужымда баштапкы ўлгерди...»	80
Энем ле адам	81
Адамның блүми	84
Таайым Кайбаан	86
Мишек	87
Адамның энчизи	88

Кумдус кабакту бир кыс	89
Төрблгер слердик Алтай туулар	90
Кан-кереде	91
Сыгындалар	92
«Эки жылга бичинбегем...»	93
Алтайдыг жаражайы	94
Кару нөкөриме И. И. Ортоңуловко	95
Ар-бүткешинг мөңгүлүк жаражын	96
Кару нөкөрим, бис кожо жүрзөбис	97
Түбек жолымды туйуктап аларда	98
Жүрүмди бис экү коштой өткөнис	99
Алкыш сөс	100
«Ыраак жылдарды жууктада тарттырып...»	102
Сүүш жок болзо	103
«Айлыма келеле талкан бастым...»	104
Кадын ГЭС-тинг жалкыны	105
Темир жүректү болор бо?	106
Кадынынг ээзи калактайт	107
Чечектеп жаткан жериске чедирген түшти	109
Амадап ададым ойгор улусты	111

ЖАЛКЫННАН ОТ КАМЫЗЫП

Таныш кеберлер /үөр үлгерлер/	114
«Каран кажыбыс ла макка амадайдыс...»	126
«Сүмер кырларда сүнем артып...»	127
«Күнинг де аайына күününг кубулар...»	128
«Жүрүмде бойымды эптебеген эдим...»	129
«Жүректинг сулугын жуура тартып	130
«Мен өлбөзүм, сала берерим...»	131
«Алтайдыг үстин күн кеелеген...»	132
«Санаалу үндерле музыкант ойногон...»	133
«Күдүчи кемненг эпжоксынган?...»	134
«Уур базытту унчукпас кижиденг...»	135
«Түндүк тагдак канадын жайат...»	136
«Чанкыр кейди өкпөмө тартынып...»	137
«Теңистерис, талайларыс, сууларыс быжартыт...»	138
«Октөм жүрегимди карайлада тартып	139
«Кажы ла кижини жаңыс килеген...»	140
«Мен жүрбеген, көрбөгөн өйдү...»	141
«Жүрүмде төс учурлар бар...»	142
«Мен болбогон ыраак талада...»	143

Качан да улустар карыкчал билбезин /ўўр ўлгерлер/	144
Улаган тўжелет /ўўр ўлгерлер/	158
«Бийик жылдыска учарга санангам...»	165
«Тўмен жылдыстар тенериде кўйлўзў...»	166
«Сооро соқтырган ийдим кангылдап...»	167
«Қадын суузын жакалай базып...»	168
«Эне-адазы жок ўскўстер...»	169
«Јашкан карлар бороонтып жаайт...»	170
«Коо алтай кожоннын сырымы...»	171
«Алтай албаты аракызын асканча...»	172
Ойто ло Алтайга кўс келди /ўўр ўлгерлер/	173
Озўгимде кылдарга табарып ойнобо /ўўр ўл- герлер/	179
Улу поэттердин салымдары керегинде /ўўр ўлгерлер/	201
«Қара кўстўрлў карузыган јоныма...»	204
«Јерлик, кийик јаркынду салкын...»	205
«Қару кижинин алдына бийиксинип турбайын...»	206
«Ак-јарыкта эмеш јўрерге турбай...»	207
«Јўрегимле кўп кан агып ўткўн...»	208
«Тенериде жагыс кўн...»	209
«Тоодык деп кижинин тогус уулы...»	210
«Ак-јарыкта албаты...»	211
Қилиг кара кўстўрдин илбизи /ўўр ўлгерлер/	212
Оныла оморкойт алтай чўмделги /ўўр ўлгер- лер/	254
«Алтай јерде айу кўп...»	258
«Апагаш айдын тўн болгон...»	259
«Экпинделлип, эреенделлип эмдиге тоқынап бол- бойдым...»	260
«Алдымда менинг ак чаазын...»	261

Суркашев Байрам Кундулеевич

ПЕСНЬ САЙ-СОЛОНА

Стихи

На алтайском языке

Рецензенты Укячи Б. У., Каташев С. М.

Ответственный за выпуск З. Ш. Шинжина
Художественный редактор В. И. Ортогулова
Технический редактор Е. К. Манышева
Корректор Л. А. Патагашева

Сдано в набор 20. 12. 89. Подписано в печать 6. 02. 90г.
АН 07031 Формат 70x90 1/32. Бумага кн.-журн. Гар-
нитурa литературная. Печать высокая. Усл.-п. л.
9,65. Уч.-изд. л. 6,39. Тираж 1000 экз. Заказ 5038.
Цена 80 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-
Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Ком-
мунистический, 35.

80 акча